
KVALITATÍVNY VÝSKUM HODNÔT NA SLOVENSKU

Analýza fokusových skupín

Elena G. Kriglerová
Alena H. Chudžíková
Jana Kadlečíková

2017

CVEK
centrum pre výskum
etnicity a kultúry

KVALITATÍVNY VÝSKUM HODNÔT NA SLOVENSKU
ANALÝZA FOKUSOVÝCH SKUPÍN

Autorky:

Elena Gallová Kriglerová

Alena Holka Chudžíková

Jana Kadlečíková

Centrum pre výskum etnicity a kultúry
Dobrovičova 3, 811 02 Bratislava, www.cvek.sk

Vydané s podporou Nadačného fondu Slovak Telekom

Neprešlo jazykovou korektúrou.

OBSAH

ÚVOD.....	1
METODOLÓGIA	2
KVALITA ŽIVOTA (<i>Alena H. Chudžíková</i>).....	3
Pocit istoty, možnosť spoľahnúť sa, že o mňa bude postarané	4
Peniaze ako nutné zlo	5
Vyváženosť, životná rovnováha	6
Pocit kontroly nad vlastným životom vs. odovzdanosť a rezignácia.....	7
Posuny hodnotových orientácií v rámci Slovenska	8
DÔVERA (<i>Elena G. Kriglerová</i>).....	11
Čo je pre ľudí dôvera?	12
Komu sa dá doverovať alebo podmienená dôvera	13
Najmenej dôverujeme inštitúciám, médiám a politikom	15
Dôvody veľmi nízkej dôvery medzi ľuďmi	19
Porovnanie s inými krajinami	21
BEZPEČIE (<i>Jana Kadlečíková</i>).....	23
Čo znamená pocit bezpečia?.....	24
Kto alebo čo ohrozuje pocit bezpečia?	26
Potenciálne/nepriame hrozby	28
Ktoré skupiny sa môžu cítiť menej bezpečne?	31
Opatrenia navrhované na zvýšenia bezpečia.....	32
TRADÍCIE (<i>Elena G. Kriglerová</i>).....	34
Význam tradícií v živote človeka	37
Na ktorých vlastnostiach a hodnotách možno stavať a ktorých by bolo lepšie sa vyvarovať? ...	39
ZÁVER.....	42
Použitá literatúra	47

ÚVOD

Milé čitateľky a čitatelia,

Centrum pre výskum etnicity a kultúry sa dlhodobo venuje témam, ktoré súvisia so sociálnou súdržnosťou, začleňovaním rôznych menšín do spoločnosti a sociálnou inklúziou. Vo svojich výskumných, vzdelávacích a advokačných aktivitách sa snažíme poukazovať na prekážky a bariéry, ktorým čelia rôzne skupiny ľudí pri integrácii do spoločnosti. Často poukazujeme na etnocentrické vnímanie krajiny verejnosťou a politikmi, čo podľa nás sociálnu súdržnosť výrazne oslabuje.

Hodnoty, ktoré ľudia na Slovensku vyznávajú, však majú hlbší kontext. Preto nás zaujímalo, čo si ľudia pod niektorými témami, akými sú dôvera, kvalita života, bezpečie a tradície, predstavujú a ako tieto témy vnímajú. Ukazuje sa (aj na základe našich zistení), že ide o hodnoty, ktoré považujú za dôležité, a ktoré sa postupne zo spoločnosti vytrácajú. Kontext, v akom naši respondenti uvažujú o uvedených témach, sme spracovali v tejto analytickej publikácii. Naše zistenia rozhodne nie sú vyčerpávajúce a v mnohých prípadoch prinášajú viac otázok ako odpovedí. Napriek tomu sme sa snažili prispieť k diskusii o smerovaní tejto krajiny aj pohľadom na niektoré aspekty života, ktoré sú pre ľudí dôležité.

Prajeme Vám príjemné čítanie!

Autorky

METODOLÓGIA

Fokusové skupiny boli zamerané na hlbšie pochopenie niektorých aspektov hodnotových orientácií ľudí, ktoré boli identifikované v rámci kvantitatívneho výskumu v roku 2016. V marci 2016 sme zrealizovali 9 fokusových skupín v troch regiónoch Slovenska – v Prešove (3), v Banskej Bystrici (3) a v Bratislave (3). Každý sa zúčastnilo 8 respondentov v rôznom veku, s rôznym vzdelaním, pri rovnomernom zastúpení mužov a žien. Ak v texte citujeme respondentov, uvádzame vždy, či išlo o muža alebo ženu, z ktorého regiónu pochádzajú a v ktorej vekovej skupine sa nachádzajú. Prvú vekovú skupinu tvorili najmladší respondenti (od 18 do 29 rokov), druhú vekovú skupinu ľudia od 30 do 49 rokov a tretiu, najstaršiu, ľudia od 50 do 65 rokov.

Vo výskume sme sa rozhodli zamerať sa na 4 základné oblasti hodnotových orientácií, pričom hlavným cieľom bolo sledovať, ako respondenti reflektujú tieto oblasti, čo si pod nimi predstavujú, aké faktory ovplyvňujú to, aby mohli byť napĺňané k spokojnosti ľudí a čo musí nastať v spoločnosti, aby boli tieto hodnoty prítomné aj na Slovensku.

Všetky témy boli koncipované tak, že obsahovali viaceré poddimenzie, ktoré nám umožňujú komplexnejšie uchopiť tieto témy. Vo výskume sme sa zamerali na nasledujúce oblasti: **kvalita života, dôvera, tradície a bezpečie**.

Prostredníctvom kvalitatívneho výskumu sme sa snažili zodpovedať nasledujúce otázky:

1. Aký je obsah vybraných hodnôt – kvalita života, dôvera, tradície a bezpečie?
2. Akú úlohu zohrávajú tieto hodnoty, resp. by mohli zohrať v zmenách v spoločnosti?
3. Ako sa tieto hodnoty prejavujú v individuálnej a v celospoločenskej rovine? Aké je medzi nimi prepojenie?
4. Ako je možné, berúc do úvahy súčasnú situáciu na Slovensku, dosiahnuť tieto hodnoty v budúcnosti? Ako je možné prostredníctvom týchto hodnôt dosiahnuť pozitívne zmeny v spoločnosti?

KVALITA ŽIVOTA

Alena H. Chudžíková

Hodnotenie kvality života má zásadné implikácie pre tvorbu verejných politík, pretože umožňuje sledovať progres spoločnosti v rôznych oblastiach. Na to je potrebné získavať empirické dôkazy založené aj na iných zdrojoch dát, než len objektívnych indikátoroch, napr. životnej úrovne, či výkone ekonomiky. Posudzovanie subjektívne vnímanej kvality života a rôznych faktorov (nielen ekonomických), ktoré ju ovplyvňujú, nabíra na význame najmä v čase, kedy spoločnosti prechádzajú zásadnými zmenami vplyvom technológií, globalizácie a pod. Rozširovanie poznania v tejto oblasti môže napomáhať prijímaniu dobrých verejných politík, ktoré môžu kvalitu života obyvateľstva zvyšovať, pomáhať ľuďom zvládať výzvy modernej doby, redukovať neistotu, a tým aj napomáhať rozvoju demokracie (Diener, Suh, 1997).

Kvalita života je multidimenzionálny koncept, ktorý možno definovať ako individuálne vnímanú životnú situáciu v kontexte určitej kultúry a určitého hodnotového systému, vo vzťahu k vlastným cieľom, očakávaniam, záujmom a hodnotiacim kritériám (WHO). Takto definovaná individuálna kvalita života je ovplyvňovaná telesným zdravím, psychickým stavom, stupňom nezávislosti, sociálnymi vzťahmi a ekologickými vlastnosťami životného prostredia. Aj keď v posledných dvoch desaťročiach sa kvalita života skúma najmä v súvislosti so zdravím osoby, v tomto výskume sme kvalitu života koncipovali ako subjektívne vnímanie celkovej životnej pohody (*well-being*).

Existujú rôzne nástroje merania subjektívneho well-beingu, ktoré respondentom prezentujú určité oblasti života a skúmajú mieru spokojnosti s nimi. Na druhej strane je však dôležité pristupovať k skúmaniu well-beingu aj exploračne, keďže to umožňuje skúmať aj to, ktoré oblasti ľudia v súvislosti so svojou životnou pohodou tematizujú a akým spôsobom, a mieru dôležitosti, ktorú rôznym oblastiam života pripisujú. Exploračný prístup je o to dôležitejší, že výskumy potvrdzujú slabý vzťah medzi objektívnymi a subjektívnymi premennými, napríklad korelácia medzi subjektívne vnímanou kvalitou života a bohatstvom je veľmi nízka. Zistená bola taktiež nízka korelácia medzi materiálnym bohatstvom a spokojnosťou s bohatstvom alebo medzi fyzickým zdravím a vnímaným zdravím. Príčinou tohto rozporu je vplyv psychologického mechanizmu, ktorý umožňuje väčšine ľudí cítiť sa dobre (prežívať osobnú pohodu) aj napriek nepriaznivým životným okolnostiam. Väčšina z týchto mechanizmov je dispozičného charakteru – ide o procesy adaptácie, selektívnej pozornosti a sociálneho porovnávania. Kvalita života teda nie je niečo záväzné, je to koncept, ktorý možno obsahom naplniť len individuálne.

Skúmanie kvality života sme teda v úvode výskumu koncipovali ako otvorený koncept a zameriavali sme sa na to, čo respondenti považujú za kvalitný život, za akých okolností sú (boli by) so svojím životom spokojní a akej úrovni (individuálnej, kolektívnej) pripisujú zodpovednosť za vytváranie podmienok na to, aby svoj život považovali za kvalitný. Takéto otvorené nastavenie

zároveň vytvorilo priestor na to, aby sami respondenti tematizovali oblasti života, ktoré sú pre nich významné pri posudzovaní svojej spokojnosti so životom.

Naším zámerom však bolo aj overenie významu, ktorý respondenti pripisovali vybraným oblastiam života, ktoré sa ukázali ako relevantné vo výskume National Values Assessment (NVS). Konkrétne sme sa zamerali na oblasť materiálneho zabezpečenia, práce (ako zdroja príjmu a/alebo sebarealizácie) a sebestačnosti. Skúmali sme teda to, ako respondenti vnímajú spokojnosť alebo nespokojnosť v rôznych oblastiach ich životov.

Pocit istoty, možnosť spoľahnúť sa, že o mňa bude postarané

Pocit istoty sa javí ako jeden z kľúčových komponentov kvality života. Respondenti ho koncipovali ako potrebu spoľahnúť sa, že v prípade, že sa ocitnú v ťažkej životnej situácii, existujú štruktúry, služby či záchranné siete, vďaka ktorým sa neocitnú „na ulici“. Tieto štruktúry by mali byť lokalizované v štáte.

„Pre mňa je to asi šťastie, nejaký komfort a pohodlie v tom živote, čiže asi aj to, že keď vlastne pracujem, tak aby ma tá práca bavila. A s tým, že keby som náhodou o tú prácu prišiel, tak aby som mal zaistenú, aby som nebol odkázaný na pomoc druhých ľudí, alebo že aby mi možno ten štát pomohol.“

(muž, Bratislava, prvá veková skupina)

Takéto vnímanie kvality života je vlastne vyjadrením potreby dôverovať štátu, že sa o človeka postará vtedy, keď to potrebuje. Respondenti neočakávali absolútnu starostlivosť štátu, teda to, že štát im zabezpečí všetko od práce, cez bývanie až po voľnočasové aktivity. Za kvalitný považovali život, v ktorom môžu mať pocit istoty, že o nich bude postarané, keď to budú potrebovať. Takéto situácie nemusia zahŕňať len núdzové, ale aj bežné životné situácie, v ktorých človek potrebuje podporu a efektívne služby, napr. obdobie rodičovskej dovolenky.

Zdá sa však, že túto dôveru a pocit istoty ľudia nemajú. Z výpovedí respondentov sa skôr zdá, že sa o svoj život musia starať sami. Súčasťou kvality života teda bola aj sebestačnosť, ktorú však respondenti spontánne netematizovali ako explicitnú tému, ale skôr ako súčasť témy peniaze. Sebestačnosť teda chápali najmä ako schopnosť postarať sa sám o seba a materiálne zabezpečiť samého seba a svoju rodinu. Celkovo možno povedať, že respondenti sami seba nevnímali ako sebestačných. Dôchodcovia v bratislavskom regióne vyjadrovali vzhľadom na svoje nízke dôchodky pocit závislosti od svojich životných partnerov. V tejto skupine sa aj v súvislosti s chýbajúcim pocitom sebestačnosti objavovala nedôvera voči štátu, ktorý nedokáže zabezpečiť dosť vysoké dôchodky, na ktoré by sa človek mohol spoľahnúť, zdravotnú starostlivosť, ktorú by si človek nemusel doplácať, či dostatočne vysoké mzdy vo všetkých regiónoch Slovenska. V prešovskom regióne sa však ako sebestační nevnímali ani respondenti v mladom veku, ktorí sú často závislí od pomoci rodičov alebo dvoch zamestnaní, či šetrenia.

Kvalita života teda do značnej miery závisí od schopnosti jednotlivcov zabezpečiť svoje potreby aj napriek nepriaznivej situácii či znevýhodňujúcej štartovacej pozícii, a to najmä u (mladých) respondentov z bratislavského regiónu. Aj keď pripúšťali, že prostredie, v ktorom sa človek narodí (napr. chudoba či spôsob výchovy) má veľký vplyv na kvalitu života, nepovažovali tento vplyv za definitívny, ale za faktor, ktorý možno prekonať snahou a pribojnosťou. Implicitne však

priznávali, že tieto povahové črty musia byť u ľudí zo znevýhodňujúceho prostredia výraznejšie, než u tých, ktorí dostávajú všetko „na zlatom podnose“.

„Ja mam tiež názor, že každý je šťastia svojho strojca, teda (...) lebo mám zasa známú, ktorá pochádza niekde z Kriváňa alebo nejakej takejto dedinky a tiež bola presne taká odhodlaná, že neboli zrovna (...) bohatší a že mali tak, že po súrodencoch a tak si dávali veci a teraz má úspešnú firmu proste. Odišla a mala to dosť ťažké na strednej samozrejme, že ona si platila aj internát aj všetko, nedostala štipendium ešte v tej dobe, ona je už teraz staršia, ale tiež spravila si výšku a dala si firmu. Ale zase je to o tom človeku, pokiaľ je odhodlaný, že chce to dostať a nechce žiť ako tí rodičia napríklad, že vidí alkoholici alebo tak, ale niekto do toho upadne, keď nemá proste to odhodlanie.“

(žena, Bratislava, prvá veková skupina)

Zdroj tohto odhodlania však nevedeli pomenovať a pri snahách o jeho identifikáciu si aj protirečili – niekto sa s odhodlaním narodí, niekto ho získa z prostredia. Individuálna motivácia je však kľúčová. Takto koncipovaný individualizmus sa najčastejšie objavoval v súvislosti s prácou v zmysle „kto chce, robotu si nájde“, ale „to treba makať“ (žena, Bratislava, prvá veková skupina). Toto vnímanie bolo charakteristické pre skupinu mladých ľudí z Bratislavy, ostatné skupiny vnímali vplyv prostredia ako silnejší aj pre individuálne odhodlanie a motiváciu.

Okrajovo sa individualizmus objavoval tiež v súvislosti s medziľudskými a partnerskými vzťahmi. V súvislosti so zdravím, ktoré tiež vystupovalo ako dôležitý determinant kvality života bol individualizmus koncipovaný skôr ako otázka postoja – teda, že aj človek so zdravotnými problémami môže byť spokojný so svojím životom, ak má k životu pozitívny postoj.

Peniaze ako nutné zlo

Ekonomické ukazovatele kvality života sú v odbornej literatúre pomerne rozsiahlo popísané. Ukazuje sa však, že samotné bohatstvo nie je postačujúcim determinantom kvality života. Diener v roku 1985 napríklad preukázal, že 37% najbohatších Američanov bolo menej šťastných než priemerní Američania (Diener, Suh, 1997). Peniaze vnímali respondenti ako kľúčový faktor kvalitného života a v rámci fokusových skupín im spontánne venovali pomerne veľa priestoru.

Peniaze vnímali ako viac-menej nevyhnutný prostriedok pre dosiahnutie kvalitného života. Túto nevyhnutnosť pritom vnímali negatívne, čo pravdepodobne súvisí s tým, že peňazí nemajú dosť na to, aby si dovolili všetko, čo by potrebovali alebo chceli. „Všetko je o peniazoch“ vnímali ako normu, ktorú sa im nedarí naplniť, ale ktorej sa musia podriaďovať, ak chcú mať kvalitný život.

„Hovorím, človek sa naháňa len za tým, aby, samozrejme, čo vám poviem, že peniaze potrebujete na to, aby ste zohnali kvalitu života pre rodičov, aj keď je to v štátnych organizáciách, ale to je proste jedno s druhým. Za všetkým sú schované tie peniaze, aj neviem, z toho mi je zle, za všetkým sú peniaze, musíte mať peniaze, aby ste si zlepšili; v podstate kvalitu života.“

(muž, Bratislava, tretia veková skupina)

Čo teda vytvára kvalitný život, ktorého prostriedkom sú peniaze? Väčšina respondentov vnímala peniaze ako prostriedok na zabezpečenie služieb, ktoré by však štandardne mal poskytovať štát - kvalitná zdravotná starostlivosť (zdravie), sociálne služby napríklad pre seniorov alebo deti, ale aj

dobré bývanie (najmä vlastné bývanie v peknom a neznečistenom prostredí so zeleňou či parkom v blízkosti, či v lokalite s dobrými susedmi), kvalitné potraviny. Okrem toho sú však peniaze aj prostriedkom seberealizácie, pretože umožňujú dopriať si relax na dovolenke alebo venovať sa rôznym záľubám.

Kvalitu potravín respondenti spontánne tematizovali vo všetkých regiónoch ako faktor súvisiaci s ekonomickou stránkou kvality života. Tí, ktorí majú viac peňazí, si tak môžu dovoliť zaplatiť kvalitnejšie potraviny, a teda mať aj lepší život. V tejto súvislosti porovnávali Slovensko s okolitými krajinami a nadväzovali tak na v tom čase rozsiahlo medializovanú tému rozdielnej kvality potravín v tzv. starých a nových členských štátoch EÚ. Všetky tieto aspekty, ktoré možno zabezpečiť dostatkom peňazí, pritom sú (alebo by mali byť) verejne dostupné služby, na ktoré by už jednotlivci nemali vynakladať prostriedky navyše.

Peniaze zároveň môžu poskytnúť istú mieru slobody – slobody rozhodovania, kedy človek nie je úplne závislý na svojom zamestnávateľovi a slobody od stresu a starostí, či „zajtra bude na chlieb“.

„Je to presne o tom, či je človek, či je (--) či má dobrú prácu, či je ohodnotený, aby bol zabezpečený, aby človek nebol v takom strese, proste, že vie, že môže si hocičo dovoliť.“

(žena, Banská Bystrica, druhá veková skupina)

Ku kvalite života patrí pre respondentov fokusových skupín aj práca, pričom vnímanie práce sa pomerne zásadne líšilo podľa regiónu, z ktorého respondenti pochádzali. V Prešovskom kraji do popredia vystupovalo vnímanie práce ako zdroja príjmu a potreba mať vôbec prácu a istotu zamestnania na to, aby mohli svoj život vnímať ako kvalitný.

„Spokojný som vo svojom živote so svojou prácou. Že akú-takú ešte mám prácu. Tak, človek by si vedel predstaviť niečo lepšie, ako, hej? Ale sme radi, že...“

(muž, Prešov, druhá veková kategória)

To súvisí so situáciou v oblasti zamestnanosti na východnom Slovensku, kedy respondenti vyjadrovali aj frustráciu nad nedostatkom pracovných príležitostí a nedostatkom investícií na východe. V dôsledku toho majú pomerne obmedzenú možnosť voľby zamestnania. Okrem toho však respondenti vyjadrovali aj potrebu adekvátneho ohodnotenia za svoju prácu, čo v zásade znamenalo vyšší príjem. Aj táto potreba bola charakteristická skôr pre región východného Slovenska, v menšej miere sa objavovala aj v Banskej Bystrici.

Vyváženosť, životná rovnováha

Pomerne široko diskutovanou témou v bratislavských fokusových skupinách a v istej miere aj vo fokusovej skupine s mladými ľuďmi v Banskej Bystrici bola životná rovnováha, ktorá nadväzuje na negatívne vnímanie prílišného zamerania spoločnosti na peniaze. Pre kvalitný život je podľa respondentov potrebné nájsť rovnováhu medzi pracovným a osobným životom a nájsť si okrem práce čas aj na rodinu, priateľov a oddych či záľuby. Aj vzhľadom na zdravie považovali za dôležité neponáhľať sa, „nenaháňať sa len za peniazmi“ a uspokojiť sa s tým, čo človek má.

Vytvorenie si tejto rovnováhy pritom môže byť v moci každého jednotlivca, čo naznačuje, že najmä respondenti mladšieho a stredného veku z týchto regiónov majú pocit kontroly nad svojím

životom. Respondenti vo vyššom veku v Banskej Bystrici ako prekážku vytvorenia si tejto rovnováhy vnímali nedostatok finančných prostriedkov, čo súvisí s ich nízkymi dôchodkami. Celkovo však svoju kvalitu života hodnotili respondenti v bratislavskom regióne o poznanie pozitívnejšie ako respondenti z prešovského regiónu.

Najmä mladá generácia v okolí Bratislavy (a v menšej miere aj v okolí Banskej Bystrice) v súvislosti s prácou vyzdvihovala ako prioritu možnosť seberealizácie v práci, mať prácu, ktorá by ich bavila a naplňovala, dávala im slobodu a umožňovala udržiavať aj rovnováhu medzi pracovným a osobným životom. Na samotný príjem sa zameriavali menej.

„Ja súhlasím s XY, že skôr, nezameriavať sa na jednu vec, lebo v dnešnej dobe všetko sa točí, mi príde, len okolo peňazí. Hľadáme si dobrú, kvalitnú prácu, pri ktorej ohodnotia našu robotu, ale stále pozeráme iba na tie peniaze. Mali by sme si skôr aj užívať ten život a troška ten voľnejší čas mať. Ja si myslím osobne toto, že nemali by sme sa pozeráť len na tú prácu.“

(žena, Bratislava, prvá veková skupina)

To neznamená, že na východnom Slovensku takéto ambície nemajú a že seberealizácia pre nich nie je pozitívnou hodnotou. Avšak otázka „prežitia“ je akútnejšia, osobné preferencie a seberealizácia tak ustupujú potrebe zabezpečiť základné potreby pre seba a svoju rodinu.

„Ja by som si predstavovala tak chodiť s radosťou do roboty jak dakedy sme chodili. Nie jak teraz. V noci žalúdočné ťažkosti, že čo bude v robote, žeby sa dačo nestalo, urobím dačo zle – vyhodím ma, povie mi zamestnávateľ, že keď sa mi nepáči, nebudem dodržiavať tak čistotu jak on si predstavuje...pomaly, že nechodí s bielou rukavicou. Že keď sa nám nepáči, môžeme ísť. On si privezie Ukrajinky...doslova nám tak povie.“

(žena, Prešov, tretia veková skupina)

Vo vyjadreniach respondentov v prešovskom regióne bol prítomný pocit nespokojnosti so závislosťou od svojvôle zamestnávateľov, ktorí vzhľadom na vysokú nezamestnanosť na východe majú nad zamestnancami moc, a tí tak strácajú pocit kontroly nad svojimi životmi. Motiváciou je teda udržať si akékoľvek zamestnanie, keďže sa cítia ohrození nielen domácou, ale aj zahraničnou konkurenciou. Nepriaznivé okolnosti neumožňujú rozvíjať vyššie pracovné ambície.

Pocit kontroly nad vlastným životom vs. odovzdanosť a rezignácia

Na rozdiel od respondentov z bratislavského a banskobystrického regiónu bola vo výpovediach respondentov z Prešovského kraja cítiť istá odovzdanosť situácii a životným okolnostiam, v ktorých sa nachádzajú.

„Hlavne tá infraštruktúra keby sa dokončila, aby tu prišla aj práca za nami, my sme odrezaní od sveta, nemáme tu diaľnicu, vlakom musíme ísť do Kysaku a tam je to spojené s celým svetom, my sme odrezaní.“

(žena, Prešov, prvá veková skupina)

Odovzdanosť je viditeľná aj v rámcovaní zodpovednosti za riešenia („práca by mala prísť za nami“), kde témou bol zlyhávajúci štát a vláda, prípadne samospráva, ktorá nerobí pre svojich obyvateľov dosť. Riešenie preto vidia v odchode do zahraničia. V bratislavskej skupine mladých

ľudí nebol odchod do zahraničia tematizovaný príliš často, a ak, tak skôr ako prostriedok naplnenia osobných ambícií a hľadanie nových výziev.

Prešovčania oveľa častejšie prinášali tému odchodu do zahraničia ako vyjadrenie rezignácie na snahu uplatniť sa či mať kvalitný život na Slovensku. V dôsledku skúseností s rodinkárstvom pri hľadaní práce majú pocit, že aj napriek individuálnym schopnostiam, vzdelaniu a snahe nie je možné mať dobrú prácu, ak človek nemá známosti. Vnímali teda, že pravidlá neplatia pre všetkých rovnako a strácajú tak kontrolu nad vlastnými životmi. Toto je v silnom kontraste s bratislavskou skupinou mladých ľudí, ktorí vnímali individuálnu snahu ako kľúčovú pri vytváraní kvalitného života. V Bratislave otázka známostí a rodinkárstva pri hľadaní práce vôbec nebola tematizovaná. Pocit kontroly nad vlastným životom bol v bratislavských skupinách prítomný aj v súvislosti s vytváraním zdravej rovnováhy v živote, pričom v prešovských fokusových skupinách nebola potreba vyváženosti a rovnováhy tematizovaná vôbec.

Posuny hodnotových orientácií v rámci Slovenska

Vo vzťahu k rámcovaniu kvality života boli rozdiely medzi prešovskými a bratislavskými fokusovými skupinami signifikantné v zmysle kontrastu medzi materialistickými a post-materialistickými hodnotami. Kým vo vyjadreniach respondentov z bratislavského regiónu možno identifikovať príklon k post-materialistickým hodnotám (seba-realizácia, seba-vyjadrenie, spokojnosť so životom, autonómia), u prešovských respondentov bola skôr prítomná potreba prežitia, resp. zabezpečenia základných životných potrieb. Respondenti z banskobystrického regiónu sa nachádzali niekde uprostred, aj keď najmä respondenti mladšieho veku boli vo svojich vyjadreniach podobnejší tým bratislavským.

Ako uvádza Inglehart (2008) vo svojom výskume zmeny hodnôt v západných spoločnostiach od roku 1970, rozdiely, resp. posuny hodnôt od materialistických k post-materialistickým súvisia s rastúcou životnou úrovňou, kedy „prežitie“ je už samozrejmosťou. Neznamená to, že respondenti v prešovskom regióne nemajú „vyššie“ potreby, pretože prakticky každý človek má potrebu slobody a autonómie. Ľudia však majú tendenciu dávať najvyššiu prioritu tej najpálčivejšej potrebe. Materiálne zabezpečenie a fyzická bezpečnosť sú priamo spojené s prežitím.

Jeden z prístupov k skúmaniu kvality života hovorí o význame napĺňania svojich preferencií. Vychádza z predpokladu, že ľudia si vyberajú tie veci/činnosti/aktivity, ktoré najviac prispievajú k ich kvalitnému životu, avšak vždy v rámci svojich rôzne obmedzených zdrojov. Otázka kvality života tak súvisí s tým, do akej miery môžu ľudia získať veci, ktoré chcú, resp. venovať sa aktivitám, ktorým by sa venovať chceli. Obmedzené finančné zdroje môžu prispievať k vyššej frustrácii v dôsledku nemožnosti naplnenia svojich túžob a preferencií (Diener, Suh, 1997), a to najmä v porovnaní s tým, ako vnímajú zdroje dostupné iným skupinám ľudí (Easterlin, 1995). Porovnávanie sa objavovalo pomerne často vo fokusových skupinách v Prešovskom kraji, ale aj v Banskobystrickom, a to najmä smerom k vyšším príjmom v Bratislave alebo vo vzťahu k zväčšujúcej sa priepasti medzi veľmi bohatými a veľmi chudobnými.

Príjmy, zamestnanosť a životná úroveň sa na Slovensku medzi regiónmi výrazne líši. Podľa údajov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny bola ku koncu marca 2017 evidovaná nezamestnanosť

v Prešovskom kraji na úrovni 13,09%, pričom v Bratislavskom kraji to bolo 3,85%. Zrejme sú aj rozdiely v priemernom disponibilnom ekvivalentnom príjme domácností v Bratislavskom (cca. 800 eur) a Prešovskom (cca. 570 eur) kraji v roku 2012, či v porovnaní regionálnych HDP s priemerom EÚ. HDP v Bratislavskom kraji predstavuje 185% priemeru EÚ, kým v Prešovskom kraji je to niečo nad 40% priemeru EÚ (Frank, 2014) a 58% priemeru Slovenska. Ekonomika tohto regiónu je zároveň postavená na odvetviach s nižšou pridanou hodnotou – stavebníctvo, poľnohospodárstvo. Nízka produktivita práce sa prejavuje aj nízkymi mzdami, čo nevytvára priestor pre dynamický rozvoj služieb. Výkonnosť ekonomiky prešovského regiónu tak za bratislavským čoraz viac zaostáva (analýza Unicredit Bank, 2016¹).

Vzťah medzi materiálnymi podmienkami a subjektívne vnímanou kvalitou života či hodnotovými orientáciami je výsledkom generačného vývoja. To znamená, že hodnotové orientácie odrážajú podmienky, v ktorých jednotlivec vyrastal, a počas života jednotlivca ostávajú pomerne stabilné. Ich zmena je skôr otázkou medzigeneračnej výmeny pri zlepšujúcich sa materiálnych podmienkach.

Inglehart (2008) preukázal postupný generačný posun z materialistických k post-materialistickým hodnotám na celospoločenskej úrovni v šiestich krajinách západného sveta. Analýzou veľkých dátových súborov a longitudinálnym skúmaním zistil, že od roku 1970 do roku 2006 došlo v západných spoločnostiach k výraznému posunu priorít a potrieb od prežitia k sebavyjadreniu a sebarealizácii. K tejto zmene došlo v dôsledku rastúcej životnej úrovne, kedy sa „prežitie“ stalo samozrejmosťou a napĺňanie základných životných potrieb či základné materiálne zabezpečenie postupne začalo strácať na význame. V dôsledku toho začali na význame naberať hodnoty ako potreba prináležania, sebahodnota, sebarealizácia. Tieto potreby sú vlastné všetkým ľuďom, avšak v čase núdze ustupujú do pozadia, pretože na dôležitosti naberajú potreby základného zabezpečenia. Zdá sa, že Inglehartove zistenia možno premietnuť aj na situáciu Slovenska, ak porovnáваме výpovede bratislavských a prešovských respondentov. Bratislavský región patrí k ekonomicky najrozvinutejším v rámci EÚ, základné materiálne zabezpečenie už akoby prestávalo byť témou a do popredia sa dostávajú hodnoty sebarealizácie, nie prežitia. Do istej miery sa to prejavuje u mladej generácie aj v Banskej Bystrici, aj keď v oveľa menšej miere. Spoločnosti s nízkou životnou úrovňou, resp. nízkymi príjmami, ktoré nemajú skúsenosť so zásadnejším ekonomickým rastom v posledných piatich dekádach, sa nevyznačujú ani medzigeneračnými rozdielmi – mladšie a staršie skupiny sa v podstate rovnako prikláňajú k materialistickým hodnotám a prioritne tematizujú hodnoty súvisiace s materiálnym zabezpečením (Inglehart, 2008).

Posun k post-materialistickým hodnotám je len jedným z aspektov širšej kultúrnej zmeny, ktorá sa deje a v ktorej sa viac priestoru dostáva už aj rodovej rovnosti, náboženskej slobode a ďalším „liberálnym panským huncútstvám“, či tzv. bratislavskej kaviarni. Prešovský región ekonomicky veľmi výrazne zaostáva za bratislavským a otázky základného materiálneho zabezpečenia sú stále páľčivé. Sú teda prioritnejšie než sebarealizácia, rovnováha v živote, či individuálna autonómia. Hodnoty ako ľudské práva, práva menšín, rodová rovnosť potom nevyhnutne tiež vnímajú ako nadstavbové. Rozvoj tohto typu hodnôt preto značná časť obyvateľstva vníma ako zbytočné.

Medzi ekonomickým rastom a posunom k post-materialistickým hodnotám však nie je priamočiary vzťah, pretože tieto hodnoty sú odrazom individuálneho subjektívneho pocitu istoty,

---

¹ Dostupné na <https://euractiv.sk/analyzy/regionalny-rozvoj/slovensko-co-region-to-iny-svet-023143/>

a nie objektívnej ekonomickej úrovne. Tento subjektívne vnímaný pocit istoty je ovplyvnený celkovým dostupným sociálnym zabezpečením, ktoré môže jednotlivcom dávať pocit istoty, dôvery, že o nich bude postarané (Inglehart, 2008). Post-materialistickejšie spoločnosti sa tiež vyznačujú vyššou interpersonálnou dôverou a toleranciou, čo sa preukázalo aj v bratislavských fokusových skupinách. Nie je však zrejmé, čo je príčina a čo následok, teda, či dôvera vedie k posunu k post-materialistickým hodnotám, alebo je jeho produktom, aj keď Inglehart naznačuje, že pocit istoty je mediátorom vzťahu medzi ekonomickým rastom a posunom k post-materialistickým hodnotám. Vzťah medzi dôverou a subjektívne vnímanou kvalitou života zostáva pomerne nepreskúmaný. Niektoré výskumy potvrdzujú silnú koreláciu medzi dôverou a spokojnosťou so životom na úrovni krajín (napr. Bjørnskov, 2003 in Inglehart, 2008), iné výskumy (napr. Ram, 2010 in Inglehart, 2008) zase zistili len slabý vzťah medzi týmito dvoma premennými. Na individuálnej úrovni však všetky výskumy potvrdzujú silnú súvislosť medzi dôverou a subjektívne vnímanou kvalitou života (napr. výskumy Chang, 2009, Yip et al., 2007, Helliwell, 2003, Helliwell a Putnam, 2004, Helliwell et al., 2009 – všetky uvedené v Inglehart, 2008).

Význam dôvery pre subjektívne vnímanú kvalitu života by si nepochybne aj v našich podmienkach vyžadoval podrobnejšie skúmanie. Ako uvádzame vyššie, pocit istoty, dôvery tematizovali respondenti fokusových skupín ako pomerne dôležitý komponent kvality života. Bratislavskí respondenti zároveň prejavovali omnoho vyššiu mieru interpersonálnej dôvery než prešovskí či banskobystrickí, avšak inštitucionálna dôvera bola vo všetkých skupinách pomerne nízka (pozri v kapitole o dôvere). Preto, hoci objektívne môžeme prísť k záveru, že životná úroveň na Slovensku rastie, nefungujúce inštitúcie neumožňujú ľuďom nadobudnúť aj subjektívny pocit sociálnej istoty a dôvery a subjektívne budú svoj socio-ekonomický status vnímať ako nízky. Na to, aby ľudia hodnotili svoj život ako kvalitný, je teda nevyhnutné, aby zvyšovanie životnej úrovne bolo sprevádzané aj opatreniami na zvyšovanie dôvery v spoločnosti, najmä inštitucionálnej, a to sfunkčnením existujúcich inštitúcií. **V atmosfére chýbajúcej dôvery a neistoty, v kombinácii s vnímaným materiálnym nedostatkom, majú ľudia väčšiu tendenciu podriaďovať sa autorite.** V post-materialistických spoločnostiach sa zároveň kladie dôraz na **individuálnu slobodu a sebavyjadrenie, a aktívne občianstvo, nie podriaďovanie sa autorite, čo sú hodnoty veľmi významné pre rozvoj demokracie.**

V tomto kontexte je dôležité poznanie, že v spoločnosti zrejme prebieha istý posun od materialistických k post-materialistickým hodnotám, aj keď by bolo potrebné dôkladnejšie skúmanie tohto fenoménu. Takisto by bolo potrebné skúmať jeho súvislosti s demokratickými hodnotami, dôverou a kvalitou života, keďže zvyšovanie životnej úrovne či ekonomického rozvoja je síce dôležité, ale samo o sebe nemá priamočiary vplyv tento posun.

DÔVERA

Elena G. Kriglerová

Koncept dôvery je veľmi dôležitý pre sociálnu súdržnosť, celkovú kvalitu života, ale aj vnímanie bezpečia a čiastočne je ovplyvňovaná aj tým, ako ľudia vnímajú tradície.

Dôvera je konceptom, ktorý nám vo všeobecnosti umožňuje spoľahnúť sa na to, že ľudia sa budú správať očakávaným spôsobom. Hovorí o pociť spolupatričnosti a prináležania k spoločnej komunite, ale aj o vzťahoch, ktoré si navzájom vytvárame, teda o sociálnom kapitále. Interpersonálna dôvera zároveň umožňuje spoluprácu, vytváranie rôznych občianskych asociácií a pevnejších väzieb.

Výskumy ukazujú, že ak ľudia veria, že ostatným ľuďom môžu vo všeobecnosti dôverovať, majú aj oveľa pozitívnejší vzťah k svetu okolo seba, oveľa viac participujú na fungovaní a spravovaní spoločnosti, zapájajú sa do dobrovoľníckych organizácií a pomáhajú iným. V “dôverujúcej” spoločnosti je oveľa jednoduchšie budovať demokraciu, pretože ľudia stavajú viac na vzájomnej spolupráci, než na súťažení a konfliktach. Tak isto majú pozitívnejší vzťah k menšinám a vzájomnému spolužitiu v rozmanitej spoločnosti. Vzájomná nedôvera a podozrievavosť môžu na druhej strane v

iesť k zvyšovaniu sociálneho a etnického napätia a vytvárať tak priestor pre postupnú radikalizáciu spoločnosti a vplyv rôznych extrémistických skupín.

Na veľmi individuálnej úrovni majú dôverujúci ľudia oveľa optimistickjší pohľad na to, do akej miery majú život vo vlastných rukách a aké majú možnosti vplývať na napĺňanie svojich životných šancí a príležitostí. Zároveň sú oveľa spokojnejší s tým, ako sa vyvíja ich život. To ovplyvňuje celkovú kvalitu života a pociť pohody.

Preto sme sa vo výskume zamerali na to, čo si ľudia pod pojmom dôvera predstavujú, komu oni sami dôverujú a prečo podľa nich na Slovensku nie je dôvera veľmi rozšíreným javom. To sa totiž ukazuje v rôznych výskumoch ako jeden z najdôležitejších aspektov nízkej sociálnej súdržnosti v spoločnosti. Tento jav je dlhodobý a Slovensko sa roky ocitá na chvoste európskych krajín v tom, do akej miery si ľudia myslia, že sa ľuďom dá dôverovať.

Svetový výskum hodnôt z roku 2008 priniesol zistenia, že napríklad v škandinávskych krajinách je miera dôvery medzi ľuďmi výrazne vyššia ako v iných krajinách. Nórsko sa ocitlo na prvom mieste v tom, ako si ľudia navzájom dôverujú. Za ním nasledujú Švédsko, Dánsko a Fínsko. Slovensko sa v tomto rebríčku ocitlo až na 50. mieste zo 67 skúmaných krajín, pričom bolo spolu so Srbskom jedinými európskymi krajinami, ktoré sa ocitli takto na chvoste (OECD, 2009). Európsky výskum hodnôt tieto zistenia potvrdil. Porovnávaním dát v čase sa zistilo, že na Slovensku dôvera v ľudí

dokonca klesá aj napriek tomu, že je veľmi nízka. Kým v roku 1991 približne 20% ľudí tvrdilo, že väčšine ľudí možno dôverovať, v roku 2008 to bolo len 12,5% (Kusá, Tížik, 2009).

Tento trend sa potvrdil aj v najnovšom výskume Sociologického ústavu SAV z roku 2016. Podľa tohto výskumu až 84 percent respondentov si myslí, že opatrnosti v styku s inými ľuďmi nikdy nie je nazvyš. Analýza odpovedí preukázala, že tendenciu dôverovať iným majú najmä vysokoškolsky vzdelaní ľudia, hlboko veriaci a obyvatelia miest nad 100 000 obyvateľov. Vyššiu mieru dôvery vykazujú aj tí, ktorí očakávajú zvýšenie svojej životnej úrovne v najbližších desiatich rokoch a respondenti, ktorí sú o niečo spokojnejší s fungovaním demokracie na Slovensku (Sociologický ústav SAV, 2017).

Fokusové skupiny boli preto zamerané na podrobnejšie skúmanie tohto fenoménu, aby sme podrobnejšie analyzovali aspekty, ktoré s dôverou súvisia a potenciál pre vytváranie väčšej dôvery v spoločnosti.

Čo je pre ľudí dôvera?

Ukazuje sa, že medzi ľuďmi existuje pomerne silný konsenzus o tom, čo znamená slovo dôvera. Zároveň, tento pojem zohráva pre ľudí v živote veľmi dôležitú rolu, resp. ľudia ju vnímajú ako veľmi **pozitívnu** hodnotu, ktorá sa však postupne zo života vytráca. Čo si teda pod dôverou predstavujú? Dôvera je často vnímaná akosi automaticky, akoby išlo o zamlčaný predpoklad, že každý vie, o čom to je. Dôvera je potom to, keď „dôverujem ľuďom“, „verím“ im, že ma nesklamú a podobne. Ukazuje sa, že je to hlboko zakorenený pocit, o ktorom len zriedka uvažujeme, čo všetko sa za ním skrýva. Avšak aj vo výskume sme identifikovali typologicky niekoľko aspektov, ktoré sa s touto témou spájajú.

o Dôvera ako intímny pocit, že ma nikto nezradí

Najčastejšie sa dôvera prejavuje vo vzťahoch medzi blízkymi ľuďmi. Respondentom sa asocjuje predovšetkým s pocitom, že sa niekomu môžeme zveriť, povedať mu o svojich tajomstvách, pocitoch, obavách **bez toho, aby to daný človek zneužil proti nám**. Je to o hlbokom pociť istoty, že človek nebude za svoje myšlienky alebo konanie súdený ostatnými, ohováraný, alebo že to, čo danému človeku povie, uchová ako spoločné tajomstvo. Súvisí to zároveň aj s **úprimnosťou**, že človeku, ktorému dôverujeme, môžeme povedať, čo si o ňom alebo o istej situácii myslíme. Rozsah oblastí, v ktorých prejavujeme ľuďom dôveru je veľmi veľký, od drobných osobných pocitov, až po vážne veci, ktoré ovplyvňujú celý náš život. Dôvera je potom akýmsi opakom **strachu zo zrady**.

o Dôvera ako nezištná pomoc

Druhým aspektom dôvery, ktorý ale do veľkej miery súvisí s predchádzajúcim, je pocit, že človek, ktorému dôverujeme, nás nielen nezradí, ale nám aj nezištne pomôže, keď to budeme

potrebovať. Na ľudí, ktorým dôverujeme, sa môžeme kedykoľvek obrátiť so žiadosťou o pomoc, nech je tá pomoc akákoľvek a nech vznikne v akejkoľvek situácii.

Najlepšie tento princíp vyjadruje nasledujúci citát:

„...[ten, komu dôverujem je] človek ktorému môžem povedať veci, ktoré možno potrebujem dostať zo seba. Verím, že ich možno niekde inde nezneužije, nepoužije, človek ktorý, proste poviem, že je mi skoro ako brat alebo v takom ponímaní priateľskom, že môžem s nimi zdolať všetko možné, že môžem sa na neho obrátiť čokoľvek budem v živote potrebovať a viem že aj o polnoci príde a pomôže mi, asi tak nejak stručne.“

(muž, Bratislava, prvá veková skupina)

o Dôvera ako spoločenská zmluva

Tretím aspektom dôvery, ktorý sa ukázal vo výskume ako veľmi dôležitý a ktorý má vplyv aj na to, ako ľudia dôverujú iným okolo seba, ale aj inštitúciám, je aspekt, ktorý možno označiť slovným spojením **“slovo platí”**. Je to určitý druh spoločenskej zmluvy, že ak sa na niečom dohodneme, tak táto samotná dohoda slúži ako záväzok pre obe strany, aby ju napĺňali. Viacerí respondenti spájali pojem dôvera s tým, že ak niekomu niečo sľúbime, je dôležité to dodržať, aby dôvera mohla pretrvávať aj naďalej. To, čo ohrozuje súčasnú dôveru (viac o tejto téme neskôr) je oslabenie práve neformálnych zmluvných vzťahov:

„Už len také bežné gesto ako podanie rúk. Niekedy sa zmluvy uzatvárali tak, že si ľudia podali ruky. Hej? Že dôvera bola založená na slove a podaní rúk.“

(žena, Prešov, druhá veková skupina)

S dodržaním slova súvisí aj plnenie povinností – napríklad v práci. Dôvera v pracovnom kolektíve je založená na tom, že každý presne vie, čo má robiť a naplno tieto povinnosti aj plní. Ostatní sa potom môžu spoľahnúť, že ak si každý bude svoje povinnosti plniť tak, ako má, celková práca bude urobená. Dáva to každému pocit istoty v spoločne dosiahnutý výsledok.

Na to, aby mohla medzi ľuďmi fungovať spoločná dôvera, je však dôležitá aj **dôvera v seba**, vo svoje vlastné schopnosti a v to, že dokáže fungovať v interakciách s inými ľuďmi. Vtedy môže dôverovať aj iným ľuďom. Tento aspekt však spomenula vo všetkých fokusových skupinách len jedna respondentka. Pri spontánných odpovediach sa väčšina ostatných zameriavala na ostatných ľudí, na interakcie a dôveru voči iným.

Komu sa dá doverovať alebo podmienená dôvera

Kvantitatívne dáta poukazujú na veľkú opatrnosť obyvateľov Slovenska pri prejavovaní dôvery voči ľuďom vo všeobecnosti. Tá sa prejavila aj v našom kvalitatívnom výskume. Napriek tomu, že viacerí spontánne odpovedali, že sú voči ľuďom dôverčiví, označovali to skôr ako naivitu, rojkovstvo. Predovšetkým mladší ľudia z bratislavského kraja a niektorí individuálni respondenti

(skôr ženy) z ostatných vekových skupín a krajov označili samých seba za dôverčivých „napriek sklamaniu“.

„Ja dôverujem. Nepoučím sa nikdy. Stále moc, priveľmi dôverujem ľuďom a už od veľa ľudí som počula, najmä od rodičov, že nech nečakám, že keď ja dám svoju dobrotu, tak aj iní sa ku mne budú správať dobre. No skrátka veľmi dôverujem a vždy sa popálím a nepoučím sa.“

(žena, Bratislava, prvá veková skupina)

Len veľmi málo respondentov vnímalo všeobecnú dôveru ako niečo, čo sa oplatí v živote voči ľuďom prejavovať. Všeobecná dôvera alebo prezumpcia dôvery tak nebola medzi respondentmi veľmi rozšírená.

o Rodina ako ostrov istoty a dôvery

V zásade jedinou skupinou, voči ktorej ľudia prejavujú širšiu a nepodmienečnú dôveru, je vlastná rodina. Tú spontánne spomenuli respondenti všetkých vekových skupín aj regiónov. Rodina sú „významní druhí“ – niekto, komu musíme dôverovať, lebo s nimi zdieľame celý svoj život a bez základnej dôvery by rodiny nemohli fungovať dobre. Zároveň, ľudí z rodiny podľa jedného z respondentov poznáme najdlhšie, vieme, čo môžeme od nich očakávať, máme zaužívané pravidlá spoločného fungovania a na nich stojí dôvera.

Avšak, napriek prevažujúcej dôvere k rodine, opatrnosti aj vo vzťahu k najbližším nikdy nie je dosť. Predovšetkým ľudia z východného a stredného Slovenska viackrát uviedli, že v dnešnej dobe sa nedá dôverovať ani rodine:

„Donedávna som mal dobrý vzťah so sestrou, ale potom sa človek dajak vždy sklame. Niekedy sa človek bojí, aj čo vlastné deti vystroja....Koľko prípadov bolo, že súrodenci sa súdia o majetok?“

(muž, Prešov, druhá veková skupina)

Zaujímavým fenoménom v súvislosti s dôverou voči rodine je dôvera ako absencia kontroly. Ak dostatočne dôverujeme ľuďom okolo seba, nemusíme byť neustále ostražití. To však takmer vôbec nefunguje. Viacerí spomenuli, že vlastné deti treba neustále kontrolovať, lebo dnes ich mnohé veci ohrozujú (viac v kapitole o bezpečí), a preto nemožno úplne dôverovať, že sa im nič nestane. Kontrola internetu, priateľov, trávenia voľného času je vnímaná ako prevencia ochrany detí pred nežiadúcimi javmi. Zároveň, absencia potreby kontroly ako prejav dôvery voči všetkým ostatným vôbec nebola v rámci fokusových skupín tematizovaná.

“Rodičovský zámok. Kde je ale zas tá dôvera? Zas nedôverujete tým deťom, lebo nevíete s kým si píše, čo robí, ako robí. Zase je tam tá nedôvera. Tá dnešná doba je uponáhľaná doba a samá elektronika.“

(muž, Prešov, druhá veková skupina)

○ Priateľstvo a dôvera ako spojené nádoby

Ďalší významní druhí, voči ktorým ľudia prejavujú dôveru, sú blízki priatelia. Tu však ide o vzájomnú prepojenosť priateľstva a dôvery. Podľa viacerých sa dôvera nedá vybudovať zo dňa na deň. Dôvera je potom skôr základnou podmienkou pre vytvorenie a pretrvávajúce priateľstva, než dôsledkom vytvoreného priateľstva. Priateľov si vyberáme, a tak priateľmi obvykle ostanú tí, ktorým môžeme dôverovať a ktorí nás nesklamali. Preto väčšina respondentov odpovedala, že dôverujú buď rodine, alebo najbližším dvom – trom ľuďom, ktorým sa môžu zdôveriť, ktorí im pomôžu a na ktorých sa dá spoľahnúť. Po sklamaní tejto dôvery je ťažké očakávať, že priateľstvo bude pretrvávajúce. Dôveru v tomto prípade teda možno vnímať ako základný faktor priateľstva.

Pri rodine a blízkych známych je dôležitým faktorom prejavovania dôvery aj pocit **vzájomnej potrebnosti** a závislosti. Ak ľudia na sebe závisia, potrebujú sa (či už v práci, alebo v užšej komunite či rodine), je nevyhnutné, aby si navzájom dôverovali. Vtedy sa vytvára súdržnosť medzi nimi a dôvera je jej základným predpokladom.

○ Opatrnosti vo vzťahu k ľuďom nikdy nie je dosť

Keď sa opatrnosť pri dôvere v ľudí prejavuje voči rodine alebo najbližším priateľom, o to viac sa nevyhnutne musí presadzovať voči ostatným ľuďom. **Dôveruj, ale preveruj** bolo asi najsilnejším vyjadrením prejavovania vzťahu voči ostatným ľuďom. Dôvera voči kolegom, známym, širšiemu okoliu sa podľa väčšiny respondentov vytvára na základe pozitívnych či negatívnych skúseností. Len málokto uplatňuje vyššie spomínanú „prezumpciu dôvery“, opak je oveľa pravdepodobnejší. Vzájomná komunikácia, gestá, správanie, predchádzajúce skúsenosti sú najčastejšími spôsobmi, akými ľudia overujú, či iným môžu dôverovať. Respondenti pri rozhodovaní o tom, či ľuďom (cudzím) môžu dôverovať, dajú veľmi aj na celkový zjav, vystupovanie, prejav.

Posúdenie toho, komu sa dá v dnešnej dobe dôverovať je veľmi individuálne. Respondenti obvykle referovali viac k individuálnym než k skupinovým charakteristikám ľudí. V prípade skupín sa objavili štyri typy – profesijné skupiny, ktoré respondenti rozlišovali. Prvou z nich sú tzv. „šmejdí“, ktorí okrádajú predovšetkým starších ľudí. Ďalšími skupinami sú politici a inštitúcie (pozri viac nižšie v časti Dôvera v inštitúcie a médiá). Avšak predovšetkým Rómovia sa ukázali ako skupina, ktorú ľudia generalizovane vnímajú ako nedôveryhodnú a tú, pred ktorou sa treba mať vždy na pozore. Rómov takto posudzovali predovšetkým respondenti z Prešovského a Banskobystrického kraja. V Bratislavskom kraji ľudia oveľa viac zdôrazňovali individuálne charakteristiky ľudí ako podmienku získania dôvery.

Najmenej dôverujeme inštitúciám, médiám a politikom

Kým v medziľudských vzťahoch je možné nájsť aspoň určité oblasti, kde sa dá identifikovať alebo hľadať potenciál pre budovanie dôvery, v prípade inštitúcií a politikov je to oveľa komplikovanejšie. Miera nedôvery v inštitúcie sa ukázala vo výskume ako jedna z najzásadnejších

oblastí, ktoré ovplyvňujú aj kvalitu života, pocit bezpečia a vieru v efektívne fungovanie spoločnosti.

o Dôvera v inštitúcie

Mieru dôvery v inštitúcie na Slovensku ovplyvňujú tri základné javy. Rodinkárstvo (nepotizmus), úplatkárstvo a veľmi silná byrokracia, sú podľa respondentov oblasťami, ktoré sú vo fungovaní inštitúcií veľmi rozšírené a oslabujú dôveru v ich dobré fungovanie.

V oblasti zdravotníctva pretrváva názor, že bez dostatočných známostí človek nemá prístup ku kvalitnej a rýchlej zdravotnej starostlivosti.

Viacerí odkazovali na to, že pri štandardnom postupe nie je možné dostatočne rýchlo a kvalitne dostať ošetrovanie.

„Moja mama mala zlomenú nohu, najprv jej povedali, že ju budú hospitalizovať, potom, že len dlahu, mama zavolala známemu a do ôsmich hodín bola na sále.“

(muž, Prešov, prvá veková skupina)

Zaujímavým zistením je to, že ľudia v prípade zdravotníctva príliš netematizovali korupciu. Ako je zrejme z vnímania politikov a médií, korupcia je vážna téma, ktorú ľudia považujú za jeden z najzásadnejších problémov fungovania inštitúcií. V prípade zdravotníctva je však korupcia pravdepodobne do značnej miery inštitucionalizovaná a podieľajú sa na nej vo veľkej miere mnohí pacienti, preto ju natoľko nekritizujú. Druhým možným vysvetlením je, že drobné podoby korupcie, ktoré sú typické pre zdravotnícke služby, nie sú považované za skutočnú korupciu. Podľa výskumov je pritom korupcia v zdravotníctve mimoriadne rozšírená. Stredoeurópsky inštitút pre zdravotnú politiku vo svojom výskume z roku 2013 uvádza, že až 71,4% pacientov dalo neformálnu platbu v akejkolvek forme, pričom až 18,5% (približne každý piaty respondent) sa stretlo s vyžiadanou korupciou. Pod pojmom vyžiadaná korupcia treba rozumieť akýkoľvek typ platby, ktorú nedával pacient svojvoľne alebo s cieľom uplácať, ale takúto platbu (ne)priamo požadoval lekár (Mužik, Szalayová, 2013).

Viacero respondentov sa však vyjadrilo, že je potrebné rozlišovať medzi prevažujúcim, inštitucionalizovaným správaním a konkrétnym konaním jednotlivcov. **V prípade zdravotníctva poukazovali na to, že zdravotníctvu ako inštitúcii nedôverujú, ale konkrétnym ľuďom, v tomto prípade niektorým lekármi** (a to platí aj pre iné inštitúcie popisované nižšie), je možné dôverovať, pretože sa snažia urobiť pre pacientov maximum.

Tretím aspektom nedôvery v zdravotníctvo je aj finančný tlak a kauzy, ktoré sa s ním spájajú. Nízka miera dôvery sa potom odráža v tom, ako posudzujú objektivnosť a profesionalitu lekárov:

„Mňa veľmi znervózňuje, že nedôverujem lekárom, a je to veľmi nepríjemné, že neverím, že to robia podľa najlepšieho vedomia a svedomia...teraz je tam veľa faktorov, farmaceutické firmy, čo im dodávajú lieky do toho vstupujú.“

(žena, Bratislava, tretia veková skupina)

V prípade **súdnictva** sa objavujú podobné výhrady znižujúce dôveru v túto inštitúciu. Celkovo prevláda pocit, že človek sa nemôže **domôcť spravodlivosti**, pravidlá neplatia pre všetkých rovnako a sudcovia sú považovaní za neobjektívnych. Tu je vidno jednoznačný súvis aj s vnímaním dôvery ako spoločenskej zmluvy (pozri vyššie), v zmysle budovania dôvery na tom, že „slovo platí“. Prietahy v súdnom konaní v ľuďoch znižujú pocit bezpečia a aj dôveru v to, že sa dá na inštitúcie spoľahnúť. V súdnictve podľa niektorých z nich neprebehla generačná výmena, a tak sa problémy minulosti reprodujú aj do súčasnosti. Tým sa nepotizmus prejavuje aj v oblasti súdnictva, aj keď v inej podobe ako v zdravotníctve.

„Teraz do funkcie sudcov prichádzajú ľudia, ktorí mali rodičov sudcov a všetko je to stále previazané.“

(muž, Banská Bystrica, druhá veková skupina)

Dôvera v políciu sa ukázala ako najvypuklejšia a najemotívnejšia téma. Podrobne sa jej venujeme aj v kapitole Bezpečie. Pri dôvere však treba poukázať na to, že ľudia nemajú pocit, že polícia ľudí chráni a pomáha im, ako to deklaruje vo svojom slogane. Príslušníci polície sú vnímaní ako tí, ktorí si navzájom „kryjú chrbát“ a zneužívajú svoju inštitucionálnu autoritu. Ľudia ich potom skôr vnímajú ako „vyberáčov pokút“, než tých, ktorí sa starajú o bezpečie obyvateľstva (viac v kapitole Bezpečie).

Ani jeden respondent zo všetkých 72 ľudí vo fokusových skupinách neuviedol, že inštitúciám dôveruje. Ak niekomu prejavili dôveru, tak individuálnym ľuďom, ktorí tieto inštitúcie reprezentujú. Kým v prípade individuálnej dôvery sa našlo viacero ľudí, ktorí sami seba označili za dôverujúcich (hoci rojkov, naivných, či optimistov, ktorí sa vždy sklamú), v prípade dôvery v inštitúcie sa takto nevyjadril nikto.

o Ryba smrdí od hlavy – nízku dôveru spôsobujú najmä politici

Jeden z dôvodov nízkej dôvery v inštitúcie, resp. zodpovednosť sa tento stav vidia ľudia vo fungovaní politického systému na Slovensku. Dôvera v politiku a politikov je rovnako nízka ako dôvera v inštitúcie. Verejná sféra je podľa respondentov veľmi spolitizovaná a dochádza k výraznej polarizácii spoločnosti. Politici majú podľa jedného z respondentov výrazný vplyv na fungovanie inštitúcií:

„Bohužiaľ, v našej krajine sa tá politika pre politizáciu dostane úplne všade. To znamená, že niekde by mala byť nejaká hranica, že kde majú ostať politici a zvyšné by mali byť nezávislé inštitúcie.“

(muž, Banská Bystrica, tretia veková skupina)

Respondenti vnímajú politikov ako tých, ktorí predovšetkým riešia svoje problémy a nezaujímajú sa o iných. Nedodržia to, čo sľúbili a pravidlá, ktoré platia pre bežných ľudí, pre politikov neplatia. Prepojenie so súdnictvom a políciou a nízka dôvera v spravodlivé fungovanie týchto inštitúcií potom vytvára pocit, že na dohodnutých pravidlách nezáleží. Panoval veľký konsenzus na tom, že **nízka dôvera medzi ľuďmi je odrazom správania sa politikov a inštitúcií.**

Politici by mali ísť ľuďom príkladom, vytvárať pravidlá, ktoré platia pre všetkých rovnako a na ktoré sa môže každý spoľahnúť. Politické prostredie podľa viacerých z nich formuje celkovú atmosféru spoločnosti a do veľkej miery ovplyvňuje aj ľudí:

„Politické prostredie formuje ľudí, to, ako sa budú chovať k sebe navzájom, keď vidíte tie vzory v televízii a denno denne vám ich predostierajú, že ten ukradol toľko, ten toľko, ten toľko a je to už 10, 20, 30 rokov a ľudia v tom vyrastajú...čo ich naučí to prostredie? Nedôverovať nikomu, lebo len podvodom sa niekam dostanete...”

(muž, Bratislava, tretia veková skupina)

o Novovznikajúci fenomén – extrémne nízka dôvera k médiám

Nízka interpersonálna dôvera, aj kriticky nízka dôvera v inštitúcie sú pomerne známym fenoménom, ktorý sa minimálne v kvantitatívnych výskumoch objavuje často.

Ako najvypuklejšia a zároveň najviac emocionálne sýtená téma sa ukázala extrémne silná nedôvera ľudí v médiá. Ide predovšetkým o silnú nedôveru voči „tradičným“ alebo tzv. mainstreamovým médiám. Tento pocit bol výrazne rozšírený medzi všetkými respondentmi bez ohľadu na región aj typ respondentov. Avšak predovšetkým u mladých ľudí z prešovského a banskobystrického regiónu sa ukázal veľmi silný príklon k tzv. alternatívnym médiám.

Najvšeobecnejšie zdieľaným presvedčením ľudí je, že „tradičné“ médiá sú **kúpené**, ľudia sa rozchádzali len v predstavách o tom, ktoré skupiny stoja za získavaním týchto médií a aké záujmy tým sledujú. Zároveň sa aj odlišovali tým, ako na toto svoje presvedčenie reagujú.

Predstava, že médiá sú niekým kúpené sa považovala za všeobecne známu, išlo až o akýsi zamlčaný predpoklad – „všetci dobre vieme, kto je za tým“. Podľa väčšiny z nich za kúpou médií stoja oligarchovia, štát, prípadne oligarchovia prostredníctvom štátu alebo štát prostredníctvom oligarchov. V jednej fokusovej skupine mladých ľudí pripisovali vlastníctvo médií židovskému sprisahaniu.

R: „Televízia alebo rádio, to je úplne ovládané.“

M: „Kým sú ovládané?“

R: „Dávidovou hviezdou.“

M: „Mhm.“

R: „No židia, židovská hviezda.“

(muž, Banská Bystrica, prvá veková skupina)

Dôvody, prečo majú určité skupiny záujem „ovládať“ médiá, sú v zásade dva a oba sú prepojené. Jedným z nich je snaha o šírenie strachu medzi ľuďmi. Druhým je snaha ovládať a manipulovať ľudí a kontrolovať ich. Strach je podľa nich najlepším nástrojom, ako ľudí manipulovať a ovládať.

Reakcií na túto nedôveru je viacero. Starší ľudia skôr rezignujú a ostanú pri konštatovaní, že „médiá nás klamú“, v zásade však tradičné médiá sledujú naďalej. Mladší ľudia sa snažia buď správy overovať komplexnejšie, alebo sa odvracajú od tradičných médií smerom k alternatívnym

zdrojom, predovšetkým na internete. V prvom prípade sa snažia hľadať viacero podobných alebo dôveryhodných zdrojov, aby si overili správnosť nejakej informácie. V druhom prípade skôr „hľadajú pravdu“ v alternatívnych zdrojoch:

„Jediné nezávislé médium je internet a keď človek nie je len na facebooku zatlačený, trochu sa zaujíma o tie veci, tak sa dá dočítať veľa zaujímavého, aj čo sa deje vo svete. Nie to, čo povedia v televízore, ale ako to je naozaj. Prečo Izrael môže všetko a Rusi nemôžu nič.“

(muž, Banská Bystrica, prvá veková skupina)

Dôvody veľmi nízkej dôvery medzi ľuďmi

V predchádzajúcej kapitole sme popísali, ako nedôvera k politikom a ich konanie ovplyvňuje aj nízku dôveru voči ľuďom vo všeobecnosti. To isté platí aj pre médiá a rôzne ďalšie inštitúcie. Keďže sa ľudia nemôžu spoľahnúť, že budú fungovať služby štátu, ale aj iných inštitúcií, a nemajú dôveru v to, že budú fungovať formálne aj neformálne pravidlá, ostávajú oťažiti aj voči všetkým ostatným ľuďom naokolo. Mnohí uvádzali zlé skúsenosti s firmami, ktoré neplnia dohody a nie je možné domôcť sa spravodlivosti. Tým vzniká veľká neistota, ktorá prudko znižuje dôveru v krajinu.

“Keby fungovali súdy, ľudia by sa naučili, že klamať sa nemá, podvádzať sa nemá a ľudia by si začali zase viacej veriť. Ale keď niekto skúša, skúša, funguje, dá sa oklamať, tak sa to šíri medzi ľuďmi. A už sa to stalo národným športom u nás.”

(muž, Bratislava, prvá veková skupina)

Vo výskume sme sa však zamerali aj na ďalšie aspekty, ktoré podľa ľudí ovplyvňujú nízku dôveru a na ne budú zamerané nasledujúce podkapitoly.

o Veľké sociálne rozdiely a sociálna neistota

Jednou z najdôležitejších príčin nízkej dôvery medzi ľuďmi, ktorú sme identifikovali vo výskume, bola sociálna neistota ľudí, ktorá vyplýva z nízkej ekonomickej kvality života a veľkých sociálnych rozdielov. Podľa viacerých mizne stredná trieda a ľudia nemajú veľkú šancu výraznejšie zlepšiť svoju sociálnu situáciu. Tým sa dostávajú do veľkej neistoty, z ktorej potom pramení aj nedôvera a **závisť** voči tým, ktorí majú viac. Veľké sociálne priepasti medzi ľuďmi ich aj navzájom odcudzujú. Zlá sociálna situácia a snaha zlepšiť ju potom vedie aj k porušovaniu pravidiel, snahe oklamať iných ľudí, podviesť ich, čím sa narúša vzájomná dôvera. Sociálnu neistotu a potrebu väčšej ekonomickej rovnosti vnímali ako dôležitý aspekt predovšetkým starší ľudia a tí, ktorí žijú na východnom Slovensku. **Respondenti obvykle poukazovali na iných ľuďoch, hovorili o klamstve a závisť iných, avšak sami vo svojich vyjadreniach prejavovali tie isté postoje.** Odkazovali na „Bratislavčanov, ktorí sa majú lepšie“, na „tých hore, ktorí žijú len pre svoj konzum“, na kolegov, ktorí zarábajú lepšie, aj keď robia tú istú prácu.

„Presne to si myslím, že ľudia nemajú veľa a proste si závidia. Že jeden závidí druhému a potom vzniká tá nedôvera, tá neistota, pochybnosti, že skade má on toľko peňazí, keď si kúpil také auto...zmizla stredná trieda, v tom je problém.“

(muž, Banská Bystrica, druhá veková skupina)

To, že v súčasnosti sú informácie veľmi dostupné vďaka médiám a sociálnym sieťam, sociálne rozdiely sú podľa viacerých respondentov veľmi viditeľné, čo tiež vplýva na neistotu, závisť a nízku dôveru medzi ľuďmi.

○ Egoizmus a nízka empatia medzi ľuďmi

Ďalším dôvodom nízkej dôvery medzi ľuďmi je podľa viacerých egoizmus. Ten vyplýva buď zo sociálnych rozdielov, ako bolo spomínané vyššie, alebo z konzumného životného štýlu súčasnosti (každý si hľadá svoje a chce mať viac).

Ďalším aspektom je veľká individualizácia spoločnosti. Ľudia sa nezaujímajú o iných, uzatvárajú sa do seba a starajú sa len o vlastné záujmy. To sa potom premieňa aj do veľkej bezohľadnosti, kedy si ľudia nevšímajú ostatných okolo seba a nepomôžu iným, keď to potrebujú:

„Dneska každý ide so slúchatkami v ušiach a nemám iné starosti, mám len svoj svet, nezaujíma ma, že dakto leží na zemi, či náhodou neodpadol, nemusí byť opitý, ja ho nevidím, a preto idem radšej ďalej.“

(muž, Prešov, prvá veková skupina)

Medzigeneračná nedôvera sa prejavila aj v samotnom výskume, kedy mladší ľudia hovorili o bezohľadnosti starších (dôchodcovia v obchode narážajú do ostatných košíkmi) a starší zas o bezohľadnosti mladých (mladí nepustia starších si sadnúť v autobuse).

Zaujímavým paradoxom je, že na jednej strane ľudia hovorili o veľkej nevšímavosti a bezohľadnosti medzi ľuďmi a na druhej strane o závidi a potrebe „žiť životy iných“, vedieť o druhých všetko a potom sa nazájom ohovárať. To poukazuje opäť na veľkú nedôveru medzi ľuďmi a nízku empatiu, pretože aj keď vieme o iných viac, nevieme sa vcítiť do ich situácie, vidieť ju z ich uhla pohľadu a konať podľa toho. Zároveň, jedna zlá skúsenosť s niektorými ľuďmi často ovplyvňuje dôveru v ostatných ľuďoch. **To znamená, že ľudia na základe negatívnej skúsenosti s nejakým človekom (alebo skupinou ľudí) a priori prestanú dôverovať všetkým ostatným.** Tak sa potom vytvára medzigeneračná, regionálna nedôvera alebo nedôvera voči rôznym sociálnym alebo etnickým skupinám.

○ Predsudky

Len v jednej fokusovej skupine, v Bratislave medzi mladými ľuďmi, sa objavila téma predsudkov voči iným (menšinám, Rómom, migrantom) ako jeden z aspektov nízkej dôvery medzi ľuďmi.

“Na Slovensku majú dosť predsudky, akože napríklad aj voči Rómom, neviem čo, napríklad, že nenechám svoje dieťa hrať sa na ihrisku, keď tam behajú Cigáni, s prepáčením. Ale keby tam

neboli, tak ho dám, tak ho nechám. Oni by mu nič nespravili a sú to normálni ľudia, len je to o tých predsudkoch. A tie Slováci asi dosť majú.”

(muž, Bratislava, prvá veková skupina)

V ostatných prípadoch respondenti predsudky voči odlišným skupinám prejavovali skôr sami, často poukazovali napríklad na Rómov, že zneužívajú sociálny systém, majú množstvo výhod oproti iným a znižujú pocit bezpečia. Migrantov zas vnímali ako potenciálne ohrozenie krajiny.

o Konzervativizmus a neochota meniť veci, neochota spájať sa, nízka sociálna súdržnosť

Ďalšou témou, ktorá vyvstala ako jeden z aspektov nízkej dôvery medzi ľuďmi, je neochota meniť veci, ozvať sa proti neprávosti. V tomto prípade ide skôr o prejav nedôvery, ako o jej príčinu, resp. príčina a dôsledok sú navzájom prepojené. Toto sa vyskytovalo vo výskume veľmi často – ľudia ako príčiny určitých javov označovali niečo, čo je buď ich prejavom, alebo dokonca dôsledkom.

V tomto prípade sa potom nedôvera prejavuje v tom, že ak sa niekoľkí jednotlivci snažia ozvať, protestovať alebo meniť veci k lepšiemu, nikto sa k nim nepridá.

„Ľudia by mali aj začať viac hovoriť o veciach, lebo som si všimla, že niekto niečo spraví a ľudia sú takí, že nič nepovedia, len aby to nemuseli riešiť. Akoby sa báli povedať niečo nahlas.”

(žena, Bratislava, prvá veková skupina)

Tento názor sa objavoval pomerne často aj v podobe, že ľudia nemajú ochotu protestovať proti neprávosti, štrajkovať alebo zasadzovať sa o zmeny. Príčinou tejto nedôvery a neochoty meniť veci je strach, že sa situácia môže ešte zhoršiť (napríklad v prípade sťažovania sa na zlé pracovné podmienky) alebo nedôvera, že veci sa môžu skutočne zmeniť k lepšiemu (štrajky, protesty).

“Tiež si myslím, že na Slovensku, že ako keby chýbala tá súdržnosť tých ľudí, aby vyšli všetci spolu na ulicu. V iných krajinách nie je problém, že odstavia celú železnicu, lebo ľudia idú protestovať za vyššie platy. Alebo odstavia celé letisko. U nás si nemyslím, že by sa niečo také stalo. To sa skôr ľudia boja, že keď sa to stane, že prídu o prácu. Možnože aj tie odbory sú dosť slabé u nás. Aj tým si myslím, že to je. Ľudia sa boja len tak neprísť do práce a ísť vonku protestovať.”

(žena, Bratislava, prvá veková skupina)

Na nízku sociálnu súdržnosť vplývajú aj vyššie spomínané aspekty – sociálne nerovnosti, individualizácia spoločnosti a menej sociálnych interakcií medzi ľuďmi.

Porovnanie s inými krajinami

O tom, ako vnímame dôveru medzi ľuďmi na Slovensku svedčí do veľkej miery aj to, ako sa porovnávame s inými krajinami. Objasňuje to totiž viaceré aspekty dôvery, ktorým ľudia pripisujú

dôležitosť a poukazujú na to, čo by bolo potrebné zmeniť, aby súdržnosť a dôvera boli na Slovensku vyššie.

Jeden z výrazných rozdielov medzi Slovenskom a inými (najmä západoeurópskymi) krajinami spočíva vo vnímanej **kvalite života** a menších sociálnych rozdieloch. Podľa viacerých respondentov vďaka tomu, že ľudia majú lepšiu životnú úroveň, majú navzájom aj väčšiu dôveru. Zjednodušene povedané, cítia väčšiu životnú aj sociálnu pohodu, čo má vplyv aj na dôveru.

Ďalšou oblasťou sú vzťahy medzi ľuďmi, ktoré možno demonštrovať napríklad v prístupe zamestnávateľov k zamestnancom. V zahraničí sa podľa viacerých respondentov zamestnávatelia správajú **priateľsky** a s **rešpektom** a zaujímajú sa aj o pracovné podmienky ľudí:

„My sme boli na tréningu v sklade [hypermarketu] v Británii. Sme tam boli, normálne že chaos, smrad, prišiel za nami osobne riaditeľ [hypermarketu] že ho to veľmi mrzí, že sme tam museli byť proti vlastnej vôli, mrzí ho to a už nás sem nebude posielat' a máme navyše jeden obed zadarmo. Čiže chcem vidieť na Slovensku že za Vami príde šéf a ospravedlní sa Vám, keď robíte niečo, čo Vám bolo prikázané.“

(muž, Prešov, prvá veková skupina)

Celkovo sa ľudia v zahraničí správajú k sebe **slušnejšie**, neposudzujú natoľko príslušnosť k inej sociálnej skupine, stretávajú sa pravidelne aj mimo práce a môžu si teda vytvárať vzťahy, vďaka ktorým si navzájom lepšie dôverujú.

Tretou oblasťou je dôvera, že dohodnuté pravidlá (formálne aj neformálne), budú fungovať. To platí napríklad aj pre dodržiavanie zákonov a vieru, že človek dosiahne spravodlivosť, ak dôjde k ich porušeniu. **Plnia sa pracovné zmluvy, fungujú dohodnuté pracovné podmienky, pravidlá sú jasné a platia pre všetkých.** To sa následne odráža aj v tom, že ľudia dôverujú iným, že napríklad nebudú kradnúť – obchody sú otvorené, tovar vyložený vonku, ľudia si nechávajú odomknuté autá alebo bicykle bez strachu, že im ich niekto ukradne.

Ak majú ľudia dôveru vo fungovanie inštitúcií, ale aj v iných ľudí, oveľa pravdepodobnejšie sa ozvú, ak sa im deje nepravosť alebo ak chcú niečo zmeniť. Preto je podľa viacerých aj kultúra protestu vyzretejšia a efektívnejšia ako na Slovensku. Tu ľudia neveria, že ak sa ohradia proti niečomu, čo sa im nepáči, dosiahnu zmenu. V iných krajinách sa vedia spojiť, naformulovať svoje požiadavky a žiadať zlepšenie svojej situácie. To súvisí aj s vyššie uvedenou slušnosťou, rešpektom k iným (napríklad záujmom zamestnávateľov o svojich zamestnancov) a fungovaním pravidiel.

Poslednou oblasťou, v ktorej sa iné krajiny odlišujú od Slovenska a ktorá má vplyv na vytváranie dôvery je **povešť**. Mnohé firmy sú napríklad úspešné vďaka dlhoročnej (často niekoľkogeneračnej) povesti a spáchať akýkoľvek podvod znamená ohroziť svoju povesť. To však platí aj pre jednotlivcov.

BEZPEČIE

Jana Kadlečíková

Téma bezpečia sa v kvantitatívnom výskume hodnotových orientácií National Values Assessment zo septembra 2016 objavila medzi prvými desiatimi dôležitými hodnotami/charakteristikami najmä v osobnej rovine. **Pre ľudí na Slovensku je to na individuálnej úrovni najdôležitejšia hodnota** – vybralo si ju 40,8% respondentov (1. miesto). V prípade druhej položenej otázky (čo charakterizuje súčasnú situáciu na Slovensku) môžeme do určitej miery za opak hodnoty bezpečia považovať charakteristiku „neistota ohľadom budúcnosti“ (resp. nedostatok istoty alebo bezpečia), ktorá je na 2. mieste, pretože ju označilo 51,6% respondentov.

Hodnotu bezpečia sme teda tiež zaradili medzi témy fokusových skupín z viacerých dôvodov. Súčasný verejný diskurz (najmä politický) jednak často neuvážene narába s témami bezpečia, bezpečnosti a ich narušenia. Napriek tomu, že celkovo kriminalita na Slovensku klesá², politici sa v mnohých témach snažia u ľudí vyvolať alebo posilňovať pocit ohrozenia, a teda nedostatku alebo narušenia bezpečia (napr. zverejňovanie zoznamu lokalít so zvýšenou kriminalitou, v téme príchodu migrantov, situácie Rómov a pod.). Druhým dôvodom je fakt, že ľudia prisudzujú v osobnej rovine pocitu bezpečia veľkú dôležitosť a pokiaľ sa budú cítiť osobne ohrození určitými okolnosťami, môže to mať významný vplyv na akékoľvek udalosti a zmeny v spoločnosti (napríklad postupnú radikalizáciu). Európsky výskum hodnôt z roku 2008 ukázal, že ľudia sú naozaj najvýraznejšie znepokojení situáciou svojich príbuzných, už menej ich znepokojuje situácia susedov, ľudí z blízkeho regiónu alebo celkovo ľudí na Slovensku (Kusá, Zeman, 2008).

Vo fokusových skupinách sme sa teda zamerali nielen na objasnenie pojmu bezpečie a prediskutovanie jeho obsahu, ale aj na prepojenie medzi osobnou rovinou vnímania respondentov a širším prostredím – teda, čo všetko považujú za reálnu alebo domnelú hrozbu v osobnej rovine a čo ohrozuje podľa nich širšiu komunitu/spoločnosť ako takú. Taktiež sme sledovali, ako sa hrozby formulované na celospoločenskej úrovni (v politických a verejných diskurzoch) premietajú do ich osobnej roviny a či v tejto rovine naozaj narúšajú pocit bezpečia.

Nasledujúca analýza je rozdelená do štyroch základných okruhov postupne tak, ako o tejto téme respondenti diskutovali. Najprv sme sa respondentov pýtali, čo podľa nich znamená pocit bezpečia, potom sme sa posunuli k téme, kto alebo čo ohrozuje ich pocit bezpečia. Zaujímali nás tiež názory respondentov na to, čo by sa dalo robiť, aby sa zvýšil pocit bezpečia u ľudí a tiež, či sú podľa nich na Slovensku skupiny alebo kategórie ľudí, ktoré majú oprávnené dôvody cítiť sa menej bezpečne než zvyšok populácie.

---

² Aktualne.sk, 6. 2. 2017. Dostupné na <https://aktualne.atlas.sk/slovensko/politika/kalinak-prichadza-dobrou-spravou-kriminalita-slovensku-klesa.html>

Čo znamená pocit bezpečia?

Najčastejšie diskutované konotácie pocitu bezpečia účastníkmi fokusových skupín boli nasledujúce:

Pocit bezpečia pre respondentov znamená predovšetkým to, že **život bude prebiehať očakávaným spôsobom**. Túto istotu a predikovateľnosť očakávajú **v osobnej rovine** – *znamená to, že odídem z domu a aj sa bezpečne domov vrátim, aj moja rodina* (paraf.). Pre pocit bezpečia je však dôležitý očakávaný a predvídateľný beh vecí **aj na celospoločenskej alebo inštitucionálnej rovine** – *keď inštitúcie fungujú tak ako majú, vtedy môžeme mať pocit bezpečia* (paraf.).

To, že život prebieha očakávaným spôsobom súvisí s tým, že **v živote ľudí absentujú ohrozenia alebo výrazné riziká**, ktoré by ich ohrozovali. Takýmto ohrozením môže byť vojnový konflikt, rozsiahla kriminalita a pod. Ak tieto javy absentujú, ľudia môžu mať pocit bezpečia, konkrétne to znamená, že sa môžu slobodne pohybovať po vonku, nemusia sa obávať pustiť deti von samé hrať sa alebo bicyklovať. Obavy a potenciálne hrozby vstupujú do života ľudí veľmi výrazne – napríklad obava, že sa stane niečo zlé v práci, človek stratí zamestnanie, príjem a bývanie. Hrozbu rozvodu, ktorá znamená materiálnu neistotu a neistú vyhlídku do budúcnosti, formulovali najmä respondentky – ženy.

„Nejakých 307, či koľko mám dôchodok a keby prišlo k tomu, že manžel ma nejak opustí, no neviem si to dosť dobre predstaviť, ešteže možnože niečo z toho bytu, že by sme sa museli deliť, že by mi nejaké financie, ale neviem, asi by som skončila v nejakom azylovom dome, alebo ja neviem, radšej na to nemyslím.“

(žena, Bratislava, tretia veková skupina)

Pocit bezpečia bol vo výpovediach respondentov veľmi silno spätý s tým, aby mali **zabezpečenie**, ktoré potrebujú na pokrytie základných potrieb a bývania. Potrebujú mať teda prácu a primeraný príjem. Zároveň však mať zabezpečenie znamená aj prístup k základným službám (zdravotníctvo, sociálne služby) a tovarom (kvalitné potraviny).

„Ono je to vlastne aj o tom, že máme nejaké tie základné potreby zabezpečené, to znamená samozrejme, že začne to tým, že má človek strechu nad hlavou, potom, že nemá problém dostať sa k potravinám, kvalitným potravinám a to isté zdravotné zabezpečenie, služby.“

(muž, Banská Bystrica, druhá veková skupina)

Pocit bezpečia však ľudia zároveň môžu mať vtedy, keď je zaistená ich **bezpečnosť** – teda pocit, že sú chránení pred tým, aby sa stali obeťou trestného činu, násilia alebo ozbrojeného konfliktu. Pocit fyzickej bezpečnosti sa vo výpovediach respondentov zároveň veľmi často spájal s ich domovom – *doma mám pocit bezpečia* (paraf.). Veľká časť respondentov sa cíti bezpečne doma, *keď zamknú dom, aj bránu* (paraf.). Len podľa najmladších respondentov v Bratislave pocit bezpečia znamená to, že človek nemusí zamykať dom a auto. Táto interpretácia súvisí s ich skúsenosťami zo zahraničia.

„Že sa v klúde dostanem do práce, že do mňa nikto nenapáli autom, že, to je teraz v svete moderné, že nikto sa neodpáli pred mojou prácou, ako u nás to veľmi nehrozí šak oni nevedia kde sme pomaly, ale tak hlavne, že sa môžem spoľahnúť na to, že keď niekedy budem potrebovať pomoc tak mi niekto príde na tú pomoc.“

(muž, Prešov, prvá veková skupina)

„No, tak, bezpečie. Tak na jednej strane to, že proste sa nemusím báť o to, že nebudem sa mať kam vrátiť. Akože mať strechu nad hlavou. Mať proste postarané o seba hej, aby som mala nejakú finančnú zábezpeku a podobne, ale na druhej strane aj to fakt, že keď pôjdem domov aby na mňa niekto neskočil z kríkov, neokradol, nezabil ma a podobne.“

(žena, Banská Bystrica, prvá veková skup)

Pocit bezpečia tiež znamená **bezpečie sociálnych sietí a sociálnych vzťahov**, ktoré môžu ľudia aktivizovať v prípade núdze – *pocit bezpečia je vtedy, keď sa človek necíti bezmocný* (paraf.), lebo mu má kto pomôcť v ťažkej situácii. Konkrétne to môže znamenať, že napríklad rodičia nemusia byť v strese, keď nemajú kam dať choré dieťa, pretože im pomôžu napríklad starí rodičia. Ľudia, ktorí sú sami, sa skôr môžu cítiť menej bezpečne, sú ľahšie zraniteľní – napríklad seniori, ktorí žijú sami, *sa často boja, že sa nebude mať o nich kto postarať, keď mladí nemajú čas/nemôžu* (paraf.).

Život na Slovensku znamená bezpečie - súčasná situácia v porovnaní s inými krajinami nám na Slovensku umožňuje mať pocit bezpečia – nehrozí nám priamo zvýšená migrácia, ozbrojený konflikt a pod. Keď sa porovnáme s inými krajinami, je tu stále relatívny pocit bezpečia. Slovensko je malá nezaujímavá krajina, nevytŕča, ekonomické nevýhody sú možno aj vyvážené pocitom bezpečia, ktorý ešte stále môžeme mať.

„...pocit istoty, bezpečie. A možno aj taká výhra, že žijeme práve tu, kde je taká bezpečná krajina. Možno že to tak troška preváži, možno aj tie financie, teraz, keď sa bavíme o tom bezpečí. Že možno by som neriskovala teda nejakú krajinu, kde by som mala viac peňazí a viem, že ma odstreli na každom kroku. Radšej by som bola možno tu a s tým čo mám a taký pokoj.“

(žena, Bratislava, druhá veková skupina)

Hoci v porovnaní s inými krajinami hodnotili respondenti život na Slovensku ako bezpečný, okrem najmladších respondentov z Bratislavy sa takmer všetci s nostalgiou až romantizmom pozerali na minulosť, najmä na **obdobie socializmu, kedy bol život podľa nich v mnohých ohľadoch bezpečnejší**. Uviedli, že v porovnaní s minulosťou sa život zmenil k horšiemu, majú pocit existenčného ohrozenia, že nebudú mať prácu, príjem, bývanie a dostatok prostriedkov na základné životné potreby. Dôvera medzi ľuďmi nie je taká ako v minulosti a nemôžu sa spoľahnúť na fungujúce inštitúcie.

V porovnaní s mestom či väčšou komunitou mali respondenti pocit, že **v menších uzavretých komunitách (napr. na dedinách) sa môžu cítiť bezpečnejšie** (*na ostrove sa nekradnú autá, nie je ich kam vyvieť* - paraf.). V menších komunitách sa ľudia ešte stále viac poznajú, presťahovať sa na dedinu znamená aj výraznejší pocit bezpečia. Pocit bezpečia klesá vo väčších anonymných celkoch – mestách. Prejavuje sa to vzájomnou nevšímavosťou ľudí reagovať na potreby tých, s ktorými nemajú osobný vzťah alebo interakciu. *Ľudia sú navzájom nevšímaví, nechcú sa do ničoho zaplietť, boja sa, že by to pre nich mohlo mať negatívne následky – niekto ich zbije alebo budú mať opletačky s políciou* (paraf.).

Kto alebo čo ohrozuje pocit bezpečia?

Respondenti tematizovali viacero faktorov či príčin, ktoré narúšajú pocit bezpečia. Nasledujúce faktory sú zoradené od najčastejšie menovaných po tie, ktoré sa objavili vo fokusových skupinách menej často.

Pocit bezpečia u ľudí narúšajú najmä nefunkčné inštitúcie – respondenti menovali viaceré inštitúcie, najviac však políciu, súdy, ale tiež armádu a politické inštitúcie.

V prípade polície, ktorá bola masívne tematizovaná vo všetkých fokusových skupinách vidia respondenti viaceré príčiny, prečo polícia nedokáže ľuďom zabezpečiť pocit bezpečia. Jednak je to korupcia, podplácanie, osobné vzťahy a rodinkárstvo. Ďalej ide o nesprávny a neefektívny výkon svojej úlohy – policajti sa len vozia v autách namiesto toho, aby boli fyzicky prítomní v teréne, na ulici ako pochôdkári. Sústreďujú sa na trestanie ľudí a výber pokút, sú najmä na cestách, ale v iných oblastiach nie sú až tak aktívni. Medzi respondentami veľmi rezonoval prípady policajného násillia a ďalšie prípady, kedy mali pocit, že policajti len trestajú ľudí alebo na nich zarábajú (dopravní policajti na pokutách). **Pomáhať a chrániť ľudí vnímajú ako zlý vtíp, toto heslo bolo ironizované v takmer každej fokusovej skupine.** Stretnúť policajné auto je respondentov v bežnom živote skôr symbolom ohrozenia a nie ochrany alebo zlepšenia pocitu bezpečia.

Ľudia vidia problém vo výbere policajtov, pýtajú sa, ako je to možné, keď musia splniť nejaké kritériá a robia psychotesty („ja môžem vedieť, či mu neprepne, idiotovi?“ – muž, Prešov, prvá veková skupina).

Polícia nemá dostatočné právomoci – túto príčinu spomenuli respondenti takmer výlučne vo vzťahu k Rómom, s ktorými si policajti vraj nevedia poradiť, pretože zákon im neumožňuje ich adekvátne postihnúť za ich konanie. V prípade iných skupín či kategórií alebo všeobecne celej populácie nebola téma takto rámcovaná.

Inštitúcie, ktoré nadväzujú na prácu polície nepracujú dôsledne, preto aj fungovanie polície nie je efektívne – policajt vyšetrí nejaký trestný čin, ale potom to prokurátor zastaví alebo sudca oslobodí obžalovaného, väzenský systém nepôsobí odstrašujúco, väzni sa tam majú dobre, chcú tam zostať alebo sa tam vrátiť.

Ďalšou tematizovanou inštitúciou bola **armáda**, ktorá je podľa respondentov úplne nefunkčná, obávajú sa, že keby prišlo k vojenskému konfliktu, naša armáda je slabá, zle technicky vybavená a nefunkčná (hoci stále počúvame o tom, ako sa niečo modernizuje). Objavila sa tiež kritika **SIS**, kedy respondent položil otázku, prečo SIS zakročila proti slovenským brancom na Ukrajine, keď tí sa tam len snažili pomôcť. Angažovanie sa občanov SR na Ukrajine považoval za správne a takýto krok SIS za zbytočný, až škodlivý.

Medzi ďalšie nefunkčné alebo zle fungujúce inštitúcie patrilo **zdravotníctvo** (pozri viac v časti o dôvere) a **dôchodkový systém**, ktorého neustále zmeny a prehodnocovanie vzbudzujú skôr obavy z budúcnosti, že človek nedostane adekvátny dôchodok.

Politické inštitúcie respondenti tiež menovali ako tie, ktoré nefungujú adekvátne tak, aby mohli mať ľudia pocit bezpečia (viac v časti o dôvere).

Strata zamestnania a stabilného pravidelného príjmu, resp. zabezpečenia je podľa respondentov hrozbou najmä kvôli vysokému zadĺženiu (úverom, hypotékam). Strata príjmu je takmer automaticky vnímaná aj ako strata strechy nad hlavou. Ľudia sa tiež boja, že nebudú mať prostriedky na život v niektorých životných situáciách – napríklad teraz odvádzajú odvody na dôchodky, ale obávajú sa, že v budúcnosti nič nedostanú, v prípade rozvodu sa žena/dôchodkyňa obáva, že by sama zo svojho príjmu nevyžila. Hrozba straty práce a stabilného príjmu bola tematizovaná vo všetkých fokusových skupinách, nielen v chudobnejších regiónoch, ale aj v Bratislave, kde respondenti dávali problém straty zamestnania do súvislosti najmä s vysokými hypotékami, ktoré si musia ľudia brať, ak si chcú zabezpečiť vlastné bývanie. V Bratislave je však v porovnaní s ostatnými regiónmi Slovenska hrozba straty práce viac vyvážená mnohými možnosťami a relatívne bohatou ponukou na trhu práce (*kto chce, si prácu nájde, ale musí makať* – paraf.).

„Zvyšujúca“ sa kriminalita a jej prezentácia v médiách

Množstvo informácií o násilnej kriminalite u ľudí vedie k pocitu, že aj objektívne sa počet trestných činov zvyšuje, takže život sa stáva stále viac nebezpečným a treba byť veľmi obozretný. Takýmto informáciám z médií sa prakticky nedá vyhnúť, je to záplava negatívnymi informáciami.

„Kriminalita tu síce veškerá je, ale v tom mojom okolí, kde ja žijem, to až tak nepociťujem na mne ako na osobe. Ale zase voľakedy to bolo tak, že v televízore tam sme veľa toho nepočuli, čo sa týka nejakej tej kriminality. Dneska to máme na všetkých programoch, kde len prepnete, všade sa hovorí o kriminalite.“

(muž, Bratislava, druhá veková skupina)

Len v jednej fokusovej skupine bola táto téma rámcovaná tak, že samotná kriminalita sa nezvýšila, zmenilo sa len vnímanie ľudí, ktorí teraz majú pocit, že svet je menej bezpečný (Banská Bystrica, druhá veková skupina). Neustála hrozba kriminality spôsobuje, že ľudia sa obávajú násilných trestných činov, najmä na verejnosti, na ulici, najmä večer a v noci.

„Ono toto je pravda, že vlastne ako ste hovorili, že deti pustiť ako, však za našich čias normálne do mesta autobusom, ak máš 6 rokov, chod' do školy, teraz každý už len vyváža, lebo oni sa boja, to pritom neznamena, že ten svet je ďaleko nebezpečnejší, možno je bezpečnejší dokonca, len vnímame to tak rizikovejšie.“

(muž, Banská Bystrica, druhá veková skupina)

Niektorí respondenti mali aj osobnú skúsenosť s násilnou kriminalitou, v dôsledku čoho sa viac obávajú o svoju bezpečnosť alebo bezpečnosť svojich blízkych, celkovo je však strach z kriminality skôr sýtený nadštandardným zastúpením tejto témy v médiách.

Vo vnímaní zobrazovania kriminality médiami sme zaznamenali rozdiely medzi respondentami, resp. jednotlivými fokusovými skupinami. Zatiaľ čo niektorí respondenti chápali, že zobrazovanie kriminality v médiách je prehnané a v skutočnosti samotná kriminalita nerastie, teda ľudia nemusia mať vo väčšej miere pocit ohrozenia, niektorí respondenti si myslia, že kriminalita sa naozaj zvyšuje. Cítia sa teda výraznejšie ohrození a majú pocit, že sa nemôžu cítiť bezpečne.

Potenciálne/nepriame hrozby

Respondenti uviedli viaceré sprostredkované potenciálne hrozby, ktoré sú skôr latentným ohrozením než priamou hrozbou. V tejto súvislosti tematizovali respondenti migráciu a príchod migrantov ako ohrozenie spojené s možným terorizmom. Aj keď ľudia nie sú bezprostredne ohrození, pretože Slovensko nie je pre migrantov zaujímavou krajinou, ako konkrétny príklad svojich obáv uviedli, že sa boja ísť do väčšieho davu, na verejné podujatie. Okrajovo sa tiež obávajú, že si cudzinci prinesú svoje zvyky a deti konvertujú na islam podobne ako v Rakúsku (Bratislava, tretia veková skupina). Celkovo bol migrácia ako hrozba tematizovaná viac v dvoch bratislavských fokusových skupinách strednej a vyššej vekovej kategórie.

Respondenti niektorých fokusových skupín v Bratislave formulovali ako hrozbu „kriminalitu na východe“, ktorá je spôsobená vyšším počtom Rómom a vyššou nezamestnanosťou. Východ Slovenska im teda automaticky asocjuje mnohé negatívne javy, ktoré však ľudí v Bratislave neohrozujú priamo. Boli však menované medzi dôležitými hrozbami.

Nezáujem ľudí, vzájomná nevšímavosť a ignorácia – podľa respondentov výrazne narúša pocit bezpečia fakt, že človek nemôže ľuďom veriť, že ho nepodrazia alebo že mu pomôžu, keď to bude potrebné. Ako príklad klesajúcej vzájomnej dôvery a klesajúceho sociálneho kapitálu môžeme uviesť nasledujúci citát, kedy žena hovorí o tom, že sa nemôže spoľahnúť na vzájomnú pomoc od iných ľudí v podobnej životnej situácii:

„Ale ono je to aj také čo sa tých detí týka, že dneska aj na tom ihrisku mi už nejaký iný rodič nedá pozor na to dieťa, že však je to tvoje dieťa, ty si ho stráž, nie to ja keď som bola malá tak nás vypustili na dedinu a keď som neprišla pol dňa domov, nič sa nedialo, prišla som večer a pohoda, ale dneska by ste si tak svoje dieťa nikto nevypustili von.“

(žena, Banská Bystrica, druhá veková skupina)

Problém klesajúcej dôvery a narastajúceho nebezpečia bol tematizovaný v každej fokusovej skupine. Podľa respondentov prebiehajú v súčasnosti interakcie medzi ľuďmi, ktorí si nie sú osobne blízki na pozadí kultúry nedôvery a nebezpečia, ktorá nám je vštepovaná od malička v procese socializácie. Táto téma vyvstane najmä vtedy, keď porovnáme súčasnú situáciu s minulosťou alebo so situáciou v iných krajinách, kde je miera dôvery vyššia.

„Ja by som na to chcela povedať, že záleží to aj napríklad od toho, aj mentality, aj od toho napríklad, že čo nám napríklad vštepujú rodičia, lebo od malička počúvame, neber si od nikoho cukríky, nechod' s nikým a dávaj si pozor a nie že ti niekto ukradne veci, maj to stále poruke. Bola som napríklad na Bali, kde proste ľudia chodili a dávali nám do ruky veci, takisto tam mali proste autá, peniaze mali normálne v obchodoch takto rozložené a obchodník ani nebol vnútri. (...) Aj keď ideme niekam na cesty, tak dávaj si pozor na ľudí, dávaj si pozor na kufor, nie že ti tam niekto niečo dá. Tak už potom aj ja som taká, že idem okolo a furt si dávam len na niečo pozor.“

(žena, Bratislava, prvá veková skupina)

Respondenti teda uviedli, že klesá najmä dôvera v ľudí, s ktorými nemajú osobný vzťah, ale s ktorými sa náhodou ocitli v rovnakej situácii alebo v nejakej náhodnej interakcii (na ulici, v MHD, na detskom ihrisku). Pokles tohto typu dôvery následne spôsobuje, že ľudia sa cítia menej bezpečne, a teda menej si navzájom dôverujú – vzniká tak špirála narastajúcej nedôvery a pocitu nebezpečia.

○ Niektoré skupiny ohrozujú pocit bezpečia výraznejšie než iné

Respondenti (okrem najmladšej vekovej kategórie v Bratislave) sa zhodli na tom, že pocit bezpečia ohrozujú predovšetkým Rómovia (*dovoľujú si stále viac, sú nepostihnuteľní, policajti nemajú dostatok právomoci proti nim zasiahnuť*, paraf.), drogoví závislí ľudia (*prepadnú človeka pre pár eur*, paraf.) a ľudia v hmotnej núdzi, ktorí nemajú dostatok prostriedkov, a tak si ich zaobstarávajú kriminálnou činnosťou.

Len v dvoch fokusových skupinách respondenti pomenovali ako závažnú hrozbu posilňovanie pozície pravicových extrémistov na Slovensku. Bolo to vo fokusovej skupine v Banskej Bystrici s respondentami strednej vekovej kategórie a vo fokusovej skupine s najmladšími respondentami v Bratislave. Respondent v Banskej Bystrici uviedol, že vníma nárast počtu pravicových extrémistov ako hrozbu pre bezpečie, pretože extrémisti vyostrujú konflikty v rámci spoločnosti. Názor bol však v tejto skupine skôr ojedinelý, na tejto téme nenastala širšia zhoda.

„Ešte čo na také bezpečie, trochu, trochu sa v poslednej dobe začínam obávať nejakých extrémistov, lebo v 90. rokoch to tu naozaj bolo rizikové, že tiahli partie skinheadov a mlátili ľudí, potom sa to tu celé nejako ukludnilo, to tu bolo nejaké civilizovanejšie, ale za posledné roky, už človek číta aj čo by sa nemalo, kadejaké diskusie na internete a vidí tam kadejaké názory a kadejaké násilnícke reči.“

(muž, Banská bystrica, druhá veková skupina)

V prípade, že by sa extrémistická strana Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko dostala k moci sa najmladší respondenti v Bratislave obávajú toho, že by Slovensko pravdepodobne vystúpilo z NATO a EÚ, a tým pádom zostalo izolované. To vnímajú ako problém najmä z ekonomického hľadiska. Iné hrozby takéhoto vývoja, ako napríklad ohrozenie demokratických princípov alebo ohrozenie rovnosti a dôstojnosti niektorých skupín, pomenovať nevedeli.

„Nehovorím, či by sme sa zruinovali, ale zostali by sme, každý by sa od nás dištancoval. Čiže my by sme mohli sami pre seba niečo robiť, ale krajina zarába aj z toho, že niečo vyváža. Nikto by si od nás nezobral. Napríklad. A nemali by sme ďalšie peniaze, z čoho žijeme teraz z eurofondov, to je naše gro všetkých peňazí.“

(muž, Bratislava, prvá veková skupina)

○ Nízka životná úroveň, slabé príjmy a veľké sociálne rozdiely spôsobujú zvýšenú kriminalitu

Za príčinu kriminality označili najmä respondenti z Banskej Bystrice a Prešova nezamestnanosť a veľké sociálne rozdiely medzi ľuďmi, ktoré „núti“ chudobných dopúšťať sa trestných činov, pretože aj oni si chcú dovoliť viac.

„No pravda je, že keby ľudia neboli utláčaní častokrát ekonomicky, aj ináč, tak asi by tu bolo podstatne bezpečnejšie. Bolo by menej tých trestných činov, menej krádeží, kadejakých prepádov. Si vezmite, že koľkokrát sa stane, veď to človek fakt aj číta aj počuje aj kdečo, že okradli vás o... ja neviem, zmlátili do bezvedomia nejakého staršieho človeka o 20 Euro.“

(žena, Banská Bystrica, tretia veková skupina)

„Keby všetci museli robiť, zvýšil by sa pocit bezpečia.“

(žena, Banská Bystrica, tretia veková skupina)

o Environmentálne a ekologické hrozby

Takmer v každej fokusovej skupine veľmi silno rezonovala rozdielna kvalita potravín v post-socialistických štátoch a v starých členských štátoch EÚ. Respondenti vidia ako hrozbu a nespravodlivosť, že potraviny distribuované u nás sú menej kvalitné. Vysvetľujú si to tým, že inštitúcie EÚ to zrejme schvaľujú, keďže to neriešia, hoci by mali.

„EÚ o tom rozhoduje, pre EÚ sme odpad, tak sú pre nás dobré aj tie menej kvalitné potraviny.“

(muž, Prešov, druhá veková skupina)

V ďalších fokusových skupinách boli okrajovo spomenuté aj ďalšie hrozby, napríklad nedostatok informácií o bezpečnosti jadrových elektrární (Banská Bystrica), podpora individuálnej automobilovej dopravy, ktorá vážne ohrozuje životné prostredie (Bratislava) a nadmerný výrub lesov.

o Nové technológie/internet/mobilné telefóny

Respondenti spomenuli viaceré riziká a ohrozenia spojené s používaním a masovou dostupnosťou nových technológií, najmä internetu a mobilných telefónov. Nové technológie síce uľahčujú komunikáciu ľudí, ale zároveň ich od seba vzdávajú. *Ľudí, ktorí sú od seba fyzicky vzdialení technológie spájajú, ale tých, ktorí sú si fyzicky blízko naopak rozdeľujú* (paraf.). Respondenti mali zároveň pocit, že najviac ohrozenou kategóriou v súvislosti s technológiami a internetom sú deti (viac nižšie).

Príčiny ohrozenia prostredníctvom nových technológií videli respondenti najmä v tom, že internetová komunikácia umožňuje ľuďom v oveľa väčšej miere než v osobných interakciách prejavovať nenávisť. Celkovo videli problém nie v nových technológiách ako takých (aj keď zazneli návrhy na ich zrušenie), ale v ich nesprávnom používaní (Prešov, prvá veková skupina, Banská Bystrica, druhá veková skupina).

Ľudia sami seba ohrozujú, keď sa správajú nezodpovedne – ako faktor, ktorý prispieva k väčšiemu ohrozeniu, respondenti okrajovo identifikovali aj nezodpovedné či rizikové správanie ľudí. Konkrétne uvádzali, že ľudia zverejňujú svoje súkromie na facebooku a potom sú zraniteľnejší (*dajú si tam, že sú na dovolenke a potom ich niekto vykradne*, paraf.), pijú alkohol a potom šoférujú, *ľudia sú teraz autistickí, nevšímaví, dajú si slúchadlá na uši a nič ich nezaujíma* (paraf.). Respondenti z Bratislavy a okolia formulovali ako hrozbu život orientovaný len na prácu. Riziko vidia v tom, že človeku hrozí vyhorenie alebo rôzne choroby.

Ktoré skupiny sa môžu cítiť menej bezpečne?

Najčastejšie menované kategórie, ktoré sa môžu cítiť menej bezpečne, sú deti a seniori. Tieto dve kategórie respondenti všetkých fokusových skupín uvádzali najčastejšie.

Hrozby v prípade detí – podľa respondentov sú deti v súčasnosti ohrozené najmä nasledujúcimi skutočnosťami:

- obchod s ľuďmi – niekto ich môže uniesť alebo inak im ublížiť (Banská Bystrica, tretia veková skupina),
- deti sú oveľa častejšie než v minulosti konfrontované s násilím (vo filmoch, hrách, na internete),
- medzi deťmi sa často vyskytuje šikana,
- ohrozujú ich pedofili, výrobcovia pornografie, ktorí sa môžu k deťom dostať ľahko prostredníctvom internetu. V tejto súvislosti bol spomenutý aj politik Boris Kollár a medializované informácie o jeho kontaktoch s dievčatami zo zariadenia Čistý deň (Prešov, druhá veková skupina).

„Malé deti napríklad aj internetom sú ohrozené. Dnes počujete ako sa rozum zastaví, že napríklad sa rozum zastaví... že pán poslanec Boris Kolár si kúpi šesť maloletých dievčatok a ide vysvetľovať, že on o tom nevedel a takéto veci. Veríte tomu?“

(muž, Prešov, druhá veková skupina)

„Nie som odborník na počítače a nemám... ja osobne nemám ani facebook a ani to neuznávam. Pre mňa to je... mám nato svoj názor, ale trebalo by to nejak zabezpečiť, aby sa tam nemohli... tí ľudia k tomu dostať... k tým deťom. Neviem, akým spôsobom, ale určite by sa to dalo nejak ošetriť. Tí itečkari alebo tí operátori, čo s tým robia mali by to vedieť vymyslieť nejak.“

(muž, Prešov, druhá veková skupina)

V súvislosti s ohrozením detí vyvstal už spomínaný problém klesajúcej dôvery a sociálneho kapitálu – ľudia nedajú pozor na cudzie deti (napríklad na ihrisku), čakajú, že si každý rodič dozerie na svoje dieťa sám.

Hrozby v prípade seniorov

Seniori sú podľa respondentov ohrození výraznejšie v dôsledku nasledujúcich skutočností:

- často žijú sami, to ich robí zraniteľnejšími v porovnaní s inými ľuďmi a je jedno, či žijú v meste alebo na dedine (Bratislava, tretia veková skupina),
- sú dôverčiví, ľahko ich niekto oklame, prepadne, vykradne - *väčšinu svojho života prežili ešte v dobe, kedy bolo možné ľuďom veriť* (paraf.),
- hrozí im tiež, že sa nebude mať o nich kto postarať, *lebo mladí nemajú čas* (Banská Bystrica, druhá veková skupina).

V prípade otázky, ktoré kategórie ľudí sa môžu cítiť menej bezpečne, respondenti pomerne často uvádzali kategóriu **my všetci**, ktorú ďalej zúžili na **my normálni**, **my pracujúci** alebo **my bieli**

odkazujúc na Rómov, ktorí podľa nich ohrozujú zvyšok populácie (napr. Prešov, druhá veková skupina).

Respondenti tiež pomerne často uvádzali, že v ohrození sú **ženy**, pretože by sa ich pravdepodobne nikto nezastal, keby došlo k ich obťažovaniu alebo napadnutiu. Príčinu teda videli v nezáujme okolia. V jednej bratislavskej fokusovej skupine (Bratislava, tretia veková skupina) bolo ohrozenie žien tematizované v súvislosti s migráciou ako určitý kultúrny stret. **Mladé ženy** sú podľa nich vo väčšom ohrození, pretože niekedy nevedia odhadnúť, ako sa primerane obliecť. Často sa obliekajú vyzývavo, na čo mnohí cudzinci, ktorých je v Bratislave viac než v iných mestách, nie sú zvyknutí.

Ojedinele sa vyskytli aj nasledujúce kategórie ľudí, ktorí sa môžu cítiť menej bezpečne:

Podnikatelia – podľa niektorých respondentov sa na Slovensku nedá sa bezpečne podnikáť, podnikatelia sú v strese, je na nich vyvíjaný neustály tlak, niektorých to doženie až k samovražde – často sa stretávajú s klamstvom a s podvodmi, *ostatní ich oklamú, okradnú, štát sa na nich vrhne ako hyena – sociálka, zdravotná, daňový úrad* (Banská Bystrica, tretia veková skupina).

Bezdomovci – *každý si do nich kopne, aby si dokázal, že je frajer, každý si k nim dovoľí* (paraf.).

Rómovia – ak žijú v oblasti, kde je viac pravicových extrémistov (Bratislava, prvá veková skupina), tak sa môžu cítiť menej bezpečne.

Opatrenia navrhované na zvýšenia bezpečia

Počas fokusových skupín sme sa tiež respondentov pýtali, aké konkrétne opatrenia by podľa ich názoru pomohli zvýšiť pocit bezpečia u ľudí. Veľká časť odporúčaní smerovala k zlepšeniu fungovania inštitúcií všeobecne, a to najmä polície, ale aj súdov, politických inštitúcií, zdravotníctva. **Celkovo sa ľudia v tejto časti zamerali na opatrenia v oblasti zvýšenia skôr bezpečnosti než bezpečia.** V časti o vnímaní bezpečia pritom rezonovali aj témy dôvery a vzájomných vzťahov, ktoré ak sú prítomné a funkčné, pomáhajú výrazne zlepšiť pocit bezpečia u ľudí. Zlepšenie bezpečia teda respondenti vôbec nevnímali napríklad cez budovanie vzťahov dôvery, znižovanie sociálnych rozdielov, vyššiu solidaritu a súdržnosť a začleňovanie ľudí, ktorí sú na okraji spoločnosti.

Respondenti teda konkrétne navrhovali, že pocit bezpečia by u ľudí vzrástol, keby:

- mali pocit, že páchatelia **trestných činov prejdú celým trestnoprávnym konaním** a na konci sú spravodlivo potrestaní. V súčasnosti tento pocit nemajú, práve naopak. Často sa stane, že páchatel' trestného činu nie je potrestaný alebo dostane len symbolický trest. Obeť navyše často nedostane žiadne zadostučinenie,
- došlo k **spravodlivému udeľovaniu trestov pre všetky kategórie páchatel'ov** - *potrestanie veľkých rýb by vystrašilo aj malých zlodějov, keby ľudia videli, že spravodlivosť existuje vo všetkých kategóriách* (paraf.). V súčasnosti prevláda u ľudí pocit, že tí, ktorí majú ekonomické zdroje, osobné alebo rodinné vzťahy, sa poľahky vyhnú trestu,
- **existovalo viac preventívnych opatrení zameraných na zvýšenie bezpečnosti** – viac policajtov v uliciach, teda pochôdzkárov, ktorí sú v pohotovosti v teréne. Respondenti tiež

spomínali monitorovanie verejných priestorov kvalitnými kamerami. Domnievali sa, že často sa kupujú nekvalitné kamery, ktoré majú nízke rozlíšenie a na zázname nie je nič vidieť, čo pripisovali na vrub obohacovania sa na úkor verejných zdrojov.

„Poriadne bezpečnostné kamery a nie také, že prídem večer a tmavá obrazovka a platíme za to strážnika, ktorý na to pozerá a vidí iba tmú, tmú, tmú, nejaký odlesk a to je všetko.“

(muž, Prešov, prvá veková skupina)

V bratislavskej fokusovej skupine s najmladšími respondentami nastala diskusia o tom, že aj keby sa výrazne zvýšil počet policajtov v uliciach, aj tak nemôžu byť všade a všade pôsobiť ako prevencia trestnej činnosti. Respondenti však už túto myšlienku nerozviadli ďalej a neuvažovali, či by nešlo zvýšiť bezpečnosť aj inak ako výraznejšou prítomnosťou policajtov v uliciach.

„Zase mám skúsenosti, že keď idem niekedy v noci autobusom alebo takto, tak vidím buď opitých alebo agresívnych ľudí. Vtedy mám aj nejaký strach. Ale neviem, akoby sa toto dalo vyriešiť, asi jedine, že viac policajtov. Lenže to u nás je tak, že keď ich potrebujete, tak tam nie sú.“

(muž, Bratislava, prvá veková skupina)

Potreba posilniť represívne opatrenia

Okrem preventívnych opatrení sa väčšina respondentov zhodla na zvýšení represívnych opatrení, zvýšení trestoch a zmene podmienok vo väzniciach tak, aby potenciálnych páchatel'ov odstrašili.

„Ja by som zrobila vyššie tresty, no ako prísnejší ten zákon, lebo dobre, keď raz si sadne za volant napríklad opitý, tak načo mu je proste ten vodičák? On si raz sadne, on si potom sadne druhý krát, tretí krát.“

(žena, Prešov, prvá veková skupina)

Potreba zlepšiť fungovanie inštitúcií, najmä polície a ďalších inštitúcií zapojených do trestnoprávneho procesu – respondenti navrhovali najmä dôsledný boj s korupciou v polícii, zmenu kritérií pre výber policajtov. Lepšia spolupráca polície, prokuratúry a súdov by napomohla zvýšiť pocit bezpečia.

Keďže respondenti vnímali deti ako jednu z kategórií, ktorá sa nemôže cítiť bezpečne, navrhovali najmä **viac chrániť deti na internete** a využiť na to odborníkov z IT oblasti.

Okrajovo zaznel aj názor, že by bolo vhodné opätovné zavedenie povinnej vojenskej služby.

TRADÍCIE

Elena G. Kriglerová

Poslednou oblasťou, na ktorú sme sa vo výskume zamerali, boli tradície. V kvantitatívnom výskume sa táto hodnota ukázala byť pre ľudí veľmi dôležitá, avšak nebolo možné určiť, čo ľudia pod tradíciami rozumejú a prečo sú pre nich dôležité. Vo fokusových skupinách sme sa preto zamerali práve na tieto oblasti – skúmali sme, ktoré tradície sú pre ľudí dôležité a prečo a najmä, čo z tradičných hodnôt by malo byť zachované a napomáha zlepšovaniu kvality života, dôvery a bezpečia a ktoré, naopak, zlepšovaniu týchto oblastí bránia.

Čo znamenajú pre ľudí tradície?

o Zvyky, folklór ako tradície, ktoré treba uchovávať

Pre väčšinu ľudí je veľmi dôležité, aby si Slovensko zachovávalo tradičnú ľudovú kultúru, ktorú v porovnaní s inými krajinami považovali za veľmi unikátnu, čím prispieva k pocitu jedinečnosti a odlišnosti od ostatných kultúr. Predovšetkým folklór bol často spomínaný ako niečo, na čo je potrebné a dôležité nadväzovať aj v súčasnosti. Folklór má mnohé podoby a reprezentácie, napríklad tradičná hudba, tance kroje, alebo napríklad aj čipky, výšivky alebo remeselné výrobky. S folklórom sa spája aj ďalšia oblasť, a to **regionálna** rozmanitosť krajiny – podľa viacerých je práve toto veľkým špecifikom Slovenska, na ktoré treba nadväzovať.

„Folklór mi napadol hneď, aby sme podporili vlastnú kultúru a nie nejaký balet neviem aký, ale svoje malé pekné deti v krojoch aby sa zachovávala vlastne tá história, aby vedeli lepšie vyšívaf tie ďalšie generácie, lebo je to krásne, jedinečné a je to naše.“

(žena, Banská Bystrica, druhá veková skupina)

Zaujímavé v tejto súvislosti je, že pri odkazovaní na kultúru ako dôležitú tradíciu sa ľudia odvolávajú práve na folklór a prejavy ľudovej kultúry. **Nikto z respondentov nespomenul významné osobnosti z vedy, kultúry alebo politiky, ani iné prejavy kultúry, ako literatúru, výtvarné umenie alebo divadlo.** To do veľkej miery súvisí s tým, ako vo verejnom diskurze, ale aj v školách pretrvávajú predstava o tradíciách len v tomto jedinom význame. Na základe toho sa potom buduje aj identita a predstavy o tom, čím táto krajina bola a čím by mala byť aj v budúcnosti.

○ Sviatky ako rituály

Druhou témou, ktorá výrazne rezonovala vo výskume v súvislosti s tradíciami, boli sviatky. Sviatky ako Vianoce, Veľká noc, fašiangy alebo iné sú vnímané ako rituály, ktoré na jednej strane nadväzujú na minulosť a spájajú nás s ňou, ale zároveň aj spájajú ľudí navzájom, umožňujú im na chvíľu sa zastaviť, stretnúť sa s príbuznými alebo ľuďmi z lokálneho spoločenstva a stráviť spolu určitý čas. V tomto zmysle ich možno vnímať ako niečo, čo by malo pomáhať ľuďom prekonávať **individualizmus a odcudzenie**, ktoré je charakteristické pre dnešnú dobu. Práve preto respondenti rámcovali diskusiu o sviatkoch ako o tradíciách, ktoré sa postupne vytrácajú.

Súvisí to viacerými faktormi. Prvým je práve vyššie spomínaný individualizmus, rýchla doba, kedy ľudia prestávajú vidieť dôležitosť rituálnej podoby určitého sviatku. V súčasnosti sa ľudia čoraz menej stretávajú, rodiny trávajú sviatky atomizovane a sú pre nich len dňami voľna, kedy môžu prerušiť kolobeh pracovného nasadenia.

Druhým aspektom je, že podľa mnohých sa zo sviatkov stal marketingový nástroj a vytratila sa ich pôvodná funkcia. Pred sviatkami sú nákupné centrá plné ľudí, ktorí viac ako na pokoj a skutočný účel sviatkov myslia na to, čo všetko treba nakúpiť.

„Nech sa nikto nehnevá, ale už koncom septembra vidím reklamu, že Vianoce sa blížia...oco je skladník a on hovorí, že skončia Vianoce a automaticky začnú naskladňovať vajcia na Veľkú noc.“

(muž, Prešov, prvá veková skupina)

Tretím aspektom je pocit, že tradičné sviatky sú nahrádzané novými podobami a ako Slováci tak **strácame svoju vlastnú kultúru**. Mnohí veľmi negatívne vnímajú, že mnohé prvky kultúry, ktoré sa spájajú s rôznymi sviatkami, sa nahrádzajú cudzími prvkami zo zahraničia. To do istej miery súvisí s vyššie popísaným marketingom okolo sviatkov, ale aj s tým, že ľudia akoby prestávali vnímať dôležitosť pôvodných sviatkov a nahrádzajú ich inými. Obdobie sviatku „Všetkých svätých“ sa mení na Halloween, na Veľkú noc sa prestáva oblievať a začínajú sa hľadať vajčička a podobne. Tu je však veľmi zaujímavé sledovať, že **ľudia vnímajú kultúru ako čosi nemenné, čo je potrebné zakonzervovať v podobe, akú mala v minulosti**. Avšak akékoľvek zvyky a tradície sa vždy v čase vyvíjali a formovali ich rôzne kultúrne vplyvy. Respondenti ich však vnímali esencialisticky – vždy boli takéto a niekto sa snaží nám ich zobrať. To sa potom premieta aj do odmietania všetkého odlišného, má to vplyv aj na postoje k rozmanitosti a k vnímaniu toho, čím Slovensko je a čím by malo byť. Snaha o veľkú homogenitu kultúry v podobe úsilia o zakonzervovanie kultúrnych reprezentácií vedie k silnému **etnocentrizmu a nechote reagovať na zmeny, ktoré vznikajú v spoločnosti ako výsledok bežného spoločenského vývoja**. Ten však nikdy neznamená, že tradície, sviatky a rituály majú zo spoločnosti vymiznúť, práve naopak. Aj v rýchlo sa meniacej dobe môžu mať veľmi silný jednotiaci efekt, aj keď v zmenenej podobe.

Zaujímavým zistením z výskumu je, že len veľmi málo respondentov, konkrétne dve respondentky spomenuli **náboženstvo** ako dôležitú tradíciu. Aj pri kresťanských sviatkoch, ktorými sú napríklad spomínané Vianoce, alebo Veľká noc, ľudia takmer vôbec neodkazovali na ich náboženský rozmer. To je v krajine, ktorá sa sama definuje ako silno kresťanská, prekvapivé. Vysvetlení môže byť viacero. Pre mnohých ľudí môže ísť o zamlčaný predpoklad, teda niečo, čo sa so sviatkami spája automaticky a netreba to špecificky zdôrazňovať. V konečnom dôsledku, mnohé manifestácie tradičných sviatkov sa spájajú s náboženskými rituálmi, sú ich pevnou

súčasťou. Na strach o stratu tohto rozmeru sviatkov respondenti neodkazovali v takej miere, ako by sa dalo očakávať. Ďalším z vysvetlení môže byť aj to, že počas socializmu sa náboženský rozmer sviatkov potláčal, preto sa do istej miery stratil aj z hlavného naratívu vnímania sviatkov.

o Príroda a životné prostredie

Pri diskusiách o tradíciách na Slovensku sa veľmi často používajú tri spojenia – folklór, sviatky a **príroda**. Príroda v zmysle „*máme krásnu prírodu – Tatry a iné hory*“ sa objavovala aj medzi tradíciami, ktoré sú pre ľudí dôležité. Čo je však oveľa dôležitejšie, mnohí respondenti túto tému **spájali s ochranou životného prostredia**. Krása prírody teda nebola vnímaná len ako hodnota sama o sebe. Respondenti pripisovali význam aj kvalite života spojenej s neznečistenou prírodou, ochranou lesov a prírodného bohatstva. S tým sa spájala napríklad aj potreba separovania odpadu, ktorý však neprebíha tak, ako by bolo na ochranu životného prostredia potrebné. Fabriky v okolí miest znečisťujú rieky a ťaží sa priveľa dreva, čím dochádza k ničeniu prírody ako bohatstva, ktoré je pre krajinu veľmi dôležité. Celkovo sa téma ochrany životného prostredia objavovala veľmi často v diskusiách ako hodnota, na ktorej by bolo potrebné stavať aj v budúcnosti.

o Rodina a menšie spoločenstvo

Najčastejšie spomínanou a najviac cenenou tradíciou, ktorú respondenti vo výskume spontánne spomínali, je rodina. Rodina je téma, ktorá sa vinie všetkými aspektmi, od kvality života, cez dôveru až po bezpečie. Pre ľudí je veľmi dôležité mať okruh najbližších ľudí, na ktorých sa môžu spoľahnúť, ktorí si navzájom pomáhajú a ktorí odovzdávajú ďalším generáciám aj tradície, o ktorých sme písali vyššie. V rodine sa deti učia rešpektovať sa navzájom, rešpektovať autoritu a nájsť základné pravidlá fungovania v širšej spoločnosti. Ak sa nevybudujú tieto pravidlá fungovania práve v rodine, má to veľký vplyv aj na fungovanie celej spoločnosti – na nízku dôveru medzi ľuďmi a vzájomné spolunažívanie.

Rodinu celkovo vnímali ako niečo, čo je pre našu kultúru typické a čo je potrebné uchovávať. Dobre fungujúca rodina je základom **kvalitného života**:

„Rodina, to je dôležitá vec, lebo človek fakt keď má rodinu, kde sa vracia rád, kde je šťastný, tak sa mu aj lepšie ide do práce ráno, aj lepšie sa mu vstáva aj funguje.“

(muž, Prešov, druhá veková skupina)

Jedným z aspektov, kvôli ktorým ľudia spomínali rodinu ako dôležitú tradíciu, je pocit jej ohrozenia. Rodina podľa viacerých respondentov postupne stráca na význame, čo opäť súvisí s individualizáciou a atomizáciou spoločnosti. Rodičia sú natoľko zaneprázdnení, že nemajú dostatok času sa venovať svojim deťom, tie vyrastajú bez vzorov a pravidiel fungovania. Mnohé rodiny majú výrazné finančné problémy, čo ich oslabuje, a preto dochádza k rozvodom alebo k tomu, že si ľudia rodiny ani vôbec nezakladajú.

Jedným z dôvodov, prečo ľudia rodinu často spomínali ako dôležitú tradíciu, je spojenie slov „**tradičná rodina**“. V rokoch 2014 a 2015 na Slovensku prebehla veľmi silná diskusia o podobe rodiny, ktorá sa spájala s referendom o rodine. Referendum bolo vyvrcholením snáh o upevnenie legislatívy, ktorá by definitívne znemožnila párom rovnakého pohlavia uzavrieť manželstvo. Tohto referenda sa zúčastnilo len o niečo viac ako 20% oprávnených voličov, ale aj napriek tomu vyvolalo intenzívnu debatu, rozdelilo spoločnosť a vytvorilo veľké napätie v krajine.

V tomto výskume sa ukázalo, že spojenie „tradičná rodina“ má pre ľudí veľký význam. Má to však viacero aspektov, z ktorých sú dôležité predovšetkým dva. Jeden sa spája s vnímaním rodiny ako jednotky, ktorú tvorí muž, žena a deti. Takúto asociáciu mala väčšina respondentov a panoval v nej pomerne veľký konsenzus. Nikto z respondentov nespomenul, že by preňho (alebo pre ňu) nebol problém akceptovať dvoch mužov alebo dve ženy ako základ pre rodinu.

Druhým aspektom, o ktorom diskutovali podrobnejšie, bola **úplnosť rodiny**. Už sme spomínali, že viacerí odkazovali na ohrozenie rodiny, odcudzenie ľudí, nárast miery rozvodovosti alebo klesajúci trend počtu uzavretých manželstiev. Tu však nepanoval taký konsenzus. Predovšetkým tí, ktorí sami žili v neúplnej rodine hovorili, že tradičnosť alebo funkčnosť rodiny sa nemusí nevyhnutne spájať s jej úplnosťou:

„Nie je to tak, ako kedysi bolo, že nenormálne. Teraz je to už bežná vec, keď sa ľudia rozvádajú a niekedy je to aj lepšie asi, lebo po tom rozvode sú [vzťahy] také, aké sú, ale niekedy sú aj lepšie na tie deti, tie deti tak netrpia ako... tá rodina by mala byť taká, že v pohode, že sa tešíte domov.“

(muž, Prešov, druhá veková skupina)

„Ja nesúhlasím napríklad, že rodina musí byť úplná, lebo sú rodiny, ktoré sú napríklad úplné, že je tam aj mamina aj ocino a dieťa trpí depresiami, pretože otec sa správa zle buď k deťom alebo k pani manželke, ale sú aj deti z neúplných rodín, napríklad ja osobne mám len maminu, ale mojím vzorom bol dedo, on ma tak viedol, čiže nič mi nechýbalo, len naši sa rozviedli a myslím, časom, že to bolo dobre.“

(žena, Banská Bystrica, prvá veková skupina)

Rodina však nebola vnímaná len v prísne úzkom slova zmysle ako nukleárna rodina. Viacerí odkazovali na viacgeneračnú súdržnosť a stretávanie širšej rodiny, ktoré dnes už nie je také časté ako v minulosti. To sa spája aj s trávením sviatkov a osláv, ktoré podľa respondentov kedysi hrali oveľa významnejšiu rolu v živote ľudí a podporovali súdržnosť a dôveru.

Význam tradícií v živote človeka

Tradície nie sú dôležité len samé o sebe. Pre ľudí majú vždy nejaký špecifickejší význam, vytvárajú rámec pre ich život a nás zaujímal, ktoré aspekty tradícií sú natoľko dôležité, aby malo zmysel ich udržiavať a podporovať.

Viacerí respondenti nevedeli túto tému dostatočne uchopiť, nemali do hĺbky premyslené, prečo sú tradície dôležité. Väčšinou mali pocit, že tradície sú dôležité len pre samotné tradície.

Napriek tomu sa nám podarilo identifikovať niekoľko oblastí alebo tém, ktoré nám túto tému viac osvetľujú.

o Svet sa neustále mení a potrebujeme sa v ňom vedieť orientovať

Jedným z aspektov je prudko sa meniaci svet, ktorej je veľmi ťažké sa prispôbiť. Tradície do istej miery definujú našu kultúru a pomáhajú nám zorientovať sa v súčasnom svete, dávajú pocit kontinuity a istého ukotvenia. Veľké množstvo informácií, ktoré sú oveľa dostupnejšie ako v minulosti (vďaka informačným technológiám), vytvára v našom okolí neistotu, zmätok a tradície nám do istej miery pomáhajú nájsť pokoj a rovnováhu.

o Ohrozenie inými kultúrami

S rýchlo sa meniacim svetom a „svetom v pohybe“ súvisí aj pocit, že našu kultúru začínajú ohrozovať iné a je potrebné ju chrániť, predovšetkým uchovávaním tradícií. To súvisí jednak s vyššie spomínanými zmenami, ktoré sa prejavujú napríklad pri sviatkoch (preberanie amerických sviatkov a zvykov, aj vďaka marketingu), ale aj kvôli migrácii. Vzniká tak strach z ohrozenia vlastnej kultúry. V tomto prípade je však veľmi zaujímavé, že ľudia pociťovali strach zo straty vlastnej kultúry a jej ohrozenie inými kultúrami, ale neboli schopní podrobnejšie hovoriť o tom, ako konkrétne našu kultúru iné kultúry ohrozujú. Strach, ktorý majú, sa týka predovšetkým islamu alebo súvisí s predstavou, že „o chvíľu tu bude viac farebných ako nás“. Opäť sa ukazuje, že ľudia si neuvedomujú, že akákoľvek kultúra je výsledkom stretávania a vzájomnej interakcie rôznych kultúr a predstava o zakonzervovaní vlastnej kultúry je nerealistická.

„Nielen tie americké zvyky, ale aj tá moslimská, viete, oni to využívajú, tá ich kultúra, oni ti všetko využívajú, oni chcú, aby sme nosili šatky a burky a ja neviem tieto a vidíte v Európe im to nedovoľujú.“

(muž, Prešov, prvá veková skupina)

Tretím aspektom strachu z ohrozenia kultúry je strach o stratu vlastnej autonómie, ktorá podľa jedného z respondentov súvisí s tým, že sa spájame do nadnárodných celkov (Európska únia), a preto považuje za dôležité nájsť niečo, čo nás od ostatných krajín odlišuje, aby sme sa vo väčších celkoch ako krajina nestratili.

o Identita a korene

Udržiavanie tradícií je dôležité aj pre poznanie vlastnej identity – kto som a kam patríť. „Kto si neváži svojich predkov, neváži si sám seba“ bol jeden z výrokov, ktorý reprezentuje potrebu udržiavania tradícií kvôli poznaniu vlastnej identity. V rámci rodiny je to napríklad dôležité pre udržiavanie vzájomných väzieb a pút, ktoré nám umožnia lepšie „zakotviť“ aj v širšom spoločenstve. V širšom meradle to ale platí aj pre celú spoločnosť – vlastné korene a pocit, že

viem, kam patríam nám zas dáva ukotvenie v rýchlo sa meniacom svete a v kontakte s inými kultúrami.

Podľa niektorých sa stráca aj identita, akoby značka krajiny, sebestačnosť:

„...pozatvárali sa fabriky, farmy, mali sme veľa svojich vecí a teraz všetko dovážame.“

(muž, Prešov, druhá veková skupina)

Identita sa vinie aj ostatnými aspektmi – zvykmi, tradíciami, snahou o určitú autentickosť, ktorá nám dáva pocit, že naše miesto v spoločnosti je unikátne.

Na ktorých vlastnostiach a hodnotách možno stavať a ktorých by bolo lepšie sa vyvarovať?

Tradície, hodnoty a ich vnímanie sú dôležitým aspektom, ktorý môže prispievať k lepšej kvalite života, zvyšovaniu dôvery medzi ľuďmi a bezpečia. Sú však aj vlastnosti alebo hodnoty, ktoré sú podľa ľudí na Slovensku typické a ktoré znemožňujú fungovanie v súdržnejšej spoločnosti. Na pozitívne a negatívne tradície či hodnoty sme sa zamerali v záverečnej fáze výskumu. Táto podkapitola sa bude zameriavať práve na ne a pokúsime sa sformulovať oblasti, ktorým by bolo potrebné sa na Slovensku venovať, aby sa kvalita života, dôvera a bezpečie zvyšovali.

o Čo bráni zvyšovaniu dôvery a rozvoju spoločnosti želaným spôsobom?

Sú viaceré vlastnosti, ktoré sú podľa ľudí na Slovensku typické a ktoré bránia tomu, aby sa Slovensko rozvíjalo, aby sa upevňovala dôvera a bezpečie v krajine. Najčastejšie respondenti vo výskume odkazovali na to, že na Slovensku je veľká **neslušnosť** medzi ľuďmi, ignorancia a arogancia.

„Napríklad v tej dôvere, keď sú ľudia arogantní a bezočiví, tak si proste poviem, že od toho ruky preč, určite by som mu nedôverovala. A tiež by som sa pri ňom možno necítila bezpečne.“

(žena, Banská Bystrica, prvá veková skupina)

Ľudia si navzájom nedoprajú, nedokážu sa navzájom akceptovať vo svojich potrebách a vidia často len vlastný prospech. Nedostatok rešpektu sa prejavuje, ako sme už spomínali v kapitole o dôvere, aj v nízkej súdržnosti medzi rôznymi skupinami – medzigeneračne, medzi rôznymi regiónmi a medzi rôznymi etnickými a sociálnymi skupinami.

Ďalšou dôležitou témou, na ktorú ľudia často poukazovali, bola neochota ozvať sa proti neprávosti, vyjadriť svoj názor, snažiť sa meniť veci, ktoré sa nám nepáčia. Niektorí to interpretovali ako **pohodlnosť**, snahu zjednodušiť si život a nevytvárať si v živote zbytočné komplikácie. V takomto prípade sa ľudia skôr zmieria s tým, čo majú, napriek tomu, že im to v živote neprináša spokojnosť. Konformita, snaha nevyčnievať je ďalším aspektom:

„Možno ísť s davom ešte, že čo si myslí väčšina, tak nechcem byť nejaký iný, akože aj ja som taký, si poviem, čo chcem, ale nechcem sa znepáčiť, tak budem hovoriť to isté, čo ostatní. A nakoniec sa to vo mne ukotví.“

(muž, Bratislava, prvá veková skupina)

Iná interpretácia vychádzala skôr zo seba-vnímania ľudí na Slovensku ako „holubičieho národa“, ktorý nikdy nemal dostatočné sebavedomie, pretože dlho nemal samostatnosť a musel sa prispôsobovať iným (Maďarom, Čechom a pod).

Ďalším dôvodom neochoty ozvať sa a meniť veci spočíva v naučenej bezmocnosti. Ľudia nemajú pocit, že ak by za niečo zabojovali, majú šancu situáciu zmeniť alebo zlepšiť. To potom vedie k rezignácii, ktorá v kombinácii s nízkym vzájomným rešpektom a solidaritou spôsobuje pasivitu ľudí:

„Ako keby sme sa báli, že môžeme niečo zmeniť. Bud' takí sme, že ja aj tak nič nezmením, že čo ja taký sám na dedine, že nikto nás aj tak nepočúva a keď sa niečo deje, tak málokto vyjde do ulíc a povie svoj názor, bud' z obavy asi, späťne že sa stane problémom na čo on poukazoval, alebo fakt, že nakoniec neprídu tí ľudia, sa snaží a snaha vyjde nazmar.“

(žena, Banská Bystrica, druhá veková skupina)

o Na čo z tradičných hodnôt a vlastností by bolo možné nadviazať v budúcnosti?

Pri tradíciách a hodnotách sme sa zamerali aj na to, čo je naopak pozitívnym aspektom, ktorý môže zlepšovať kvalitu života ľudí a zvyšovať dôveru medzi nimi.

- **súdržnosť**

Dôvera a vzájomná súdržnosť boli vnímané ako veľmi pozitívne hodnoty, ktoré v minulosti boli oveľa intenzívnejšie zdieľané na Slovensku a ktoré sa postupne vytrácajú. Napriek nízkej dôvere, ktorú pociťujú ľudia voči ostatným, vnímajú ju ako veľmi dôležitú hodnotu, ktorú je potrebné budovať odznova. Na to je však dôležitá **súdržnosť medzi ľuďmi**. To do veľkej miery súvisí aj s hodnotou rodiny a menšieho spoločenstva, o ktorom sme písali vyššie. Individualizovaná doba a atomizácia spoločnosti sú javmi, ktoré veľmi narúšajú spoločenskú súdržnosť a vytvárajú neistotu medzi ľuďmi. Návrat k dôležitosti vzťahov a väzieb medzi blízkymi rodinnými príslušníkmi, priateľmi a aj známymi (susedmi, obyvateľmi mesta a pod.) je podľa mnohých kľúčová pre to, aby sme nadviazali na pôvodné tradície a dosahovali lepšiu kvalitu života, či celkovú životnú spokojnosť.

- **stretávanie sa a spoločné aktivity**

So súdržnosťou výrazne súvisí možnosť zdieľať spoločné záujmy, ale aj pomáhať si a budovať vzájomnú dôveru. To je jeden z dôvodov, prečo ľudia najčastejšie odkazovali na minulosť, kedy podľa mnohých respondentov bolo viac príležitostí na vzájomné stretávanie a vytváranie blízkych aj vzdialenejších vzťahov a väzieb. V tejto súvislosti hrali dôležitú úlohu práve sviatky, rituály, tradície (napríklad folklórne), kedy ľudia mali možnosť v spoločnom čase a priestore zdieľať spoločné hodnoty. Pozitívne niektorí respondenti hodnotili, že tieto aktivity sa predovšetkým na lokálnej úrovni (v mestách a obciach) začínajú znova objavovať. Vytvárajú sa možnosti na

spoločné stretávanie, spoznávanie ľudí, ale aj obnovu tradícií a hodnôt, ktoré prispievajú k spoločnej identite. To, čo ľuďom v dnešnej dobe chýba, sú aktivity, ktoré možno symbolicky nazvať ako „páračky“, ktoré boli v minulosti priestorom na stretávanie, kde sa mohli porozprávať o veciach, na ktoré pri každodenných aktivitách nie je čas. Tu sa prejavuje aj téma vzájomnej potrebnosti a „závislosti“ ľudí, ktorá už dnes nie je taká viditeľná. Na to by bolo podľa respondentov dobré nadviazať a podporovať takéto aktivity, napríklad z pozície samospráv alebo miestnych komunít:

„Viete čo, mne sa to páči v poslednej dobe, že mnohé dediny, sa obnovuje tradícia napríklad pochovávanie basy a tých starých zvykov. Aj keď nie každý má rád folklór, ja ho napríklad nemusím, ale to sú také pekné veci. Ľudia vyjdu do ulíc a sú tam spolu...a toto musím pochváliť tých mladých, v danej obci, lebo oni sa snažia toto obnoviť.“

(žena, Banská Bystrica, tretia veková skupina)

Neplatí to však len pre folklór a tradičné zvyky na dedinách. Priestor pre stretávanie môže mať rôzne podoby, rôzne príležitosti a nemusí sa týkať len vidieckeho prostredia. Aj v mestách sa začínajú opäť vytvárať možnosti pre vzájomné stretávanie a komunikáciu a spoznávanie ľudí. Zároveň je vďaka tomu možné vytvárať spoločnú identitu:

„Podľa mňa by sme mali mať viac času, aby sme si uvedomili, čo sú naše hodnoty. A mali by sa ľudia viac stretávať. V Bratislave je už cez leto veľa akcií a treba chodiť a spoznávať Bratislavu. Už teraz bola jedna akcia, sprievodcovia teraz budú, chodia po Bratislave, aby sme boli hrdí na to, čo v tej Bratislave je, že to nie je betónová džungľa len.“

(muž, Bratislava, prvá veková skupina)

- **nadväznosť na minulé úspechy**

Tretím aspektom, ktorý sa ukázal ako dôležitý, bolo to, že na Slovensku sa často ľudia vnímajú ako neúspešní, majú naučenú bezmocnosť a nemajú takmer žiadne sebavedomie. Podľa niektorých respondentov však je možné nadviazať na množstvo úspechov, ktoré táto krajina zažila. Prekonali sme viaceré totality, postupne sa zlepšuje ekonomická a sociálna situácia, sme krajinou, ktorá prešla veľa krokov k vytváraniu demokratickej spoločnosti. Na tom by bolo potrebné stavať viac, ako na neúspechoch. Viacerí respondenti zároveň vnímali ľudí na Slovensku ako pracovitých, takých, ktorí dokázali uspieť v zahraničí a vrátiť sa domov a byť tu úspešní.

ZÁVER

Výskum o štyroch základných hodnotách, ktoré sme skúmali prostredníctvom deviatich fokusových skupín v troch regiónoch Slovenska (Bratislava, Prešov, Banská Bystrica) pomáha osvetľovať a hlbšie pochopiť, ako ľudia vnímajú určité aspekty ich života a do akej miery vnímanie týchto tém ovplyvňuje fungovanie slovenskej spoločnosti. Centrum pre výskum etnicity a kultúry sa v tomto výskume zameralo na tieto témy – **kvalita života, bezpečie, dôvera a tradície**. Ukázalo sa, že všetky tieto aspekty tvoria veľmi dôležité hodnotové zázemie ľudí a prevláda pocit, že **mnohé z nich sa zo spoločnosti postupne vytrácajú a kvalita života sa zhoršuje**. Tieto hodnoty ľudia vnímajú ako dôležité pre ich osobný život, ale aj pre sociálnu súdržnosť spoločnosti a ak by bol na ne kladený dostatočný dôraz, či už v medziľudských vzťahoch alebo vo verejnom a politickom diskurze, subjektívne vnímaná kvalita života na Slovensku by sa pravdepodobne zvyšovala. Zároveň sa ukázalo, že ide o témy, o ktorých doposiaľ ľudia uvažovali len veľmi povrchné a sporadicky – implicitne ich považujú za dôležité, avšak nevedia, v čom tá dôležitosť spočíva a čo by bolo potrebné urobiť (z ich strany alebo zo strany štátu napríklad), aby sa situácia zlepšovala.

Kvalita života je veľmi komplexným javom. Jej subjektívne vnímanie je do veľkej miery ovplyvnené tým, čím ľudia žijú, aké každodenné problémy ich trápia. Ukazuje sa, že narastajúca individualizácia, technológie a inovácie natoľko zrýchlili svet, že sa to premietlo aj do neistoty ohľadom životov ľudí. **Kvalitný život potom vnímajú ako taký, v ktorom majú pocit istoty**, že existujú záchranné siete, na ktoré je možné sa spoľahnúť v prípade výnimočných a ťažkých životných situácií. Momentálne však ľudia tento pocit istoty nemajú a cítia, že v živote sa musia spoľahnúť výlučne sami na seba alebo na svojich blízkych. Neznamená to nevyhnutne, že očakávajú, aby sa o nich staral štát za každých okolností. Sebestačnosť je tiež vnímaná ako dôležitá podmienka kvalitného života. Avšak pri súčasnom fungovaní inštitúcií majú ľudia pocit, že v čase, keď sa o seba nebudú môcť postarať sami, nebude nikoho, na koho sa môžu obrátiť. S tým súvisí aj vnímanie úlohy peňazí, ktoré sú chápané ako nevyhnutný prostriedok práve na to, aby človek mohol dosiahnuť istú kvalitu života a mohol si prípadne zaplatiť služby, na ktoré nemá dosah kvôli zlému fungovaniu inštitúcií.

To, čo je vnímané ako kvalita života, sa však výrazne odlišuje podľa jednotlivých regiónov. **Kým v Bratislave ľudia kladú dôraz na celkovú sociálnu a životnú „pohodu“**, na rovnováhu pracovného a súkromného života, **na východnom Slovensku sa za kvalitný život považuje to, ak má človek vôbec nejakú prácu a prostriedky na základné živobytie**. Z toho vyplýva, že s rastúcou životnou úrovňou nastáva aj posun od materialistických k post-materialistickým hodnotám. Tento posun je veľmi dôležitý aj pre fungovanie demokracie, pretože témy ako individuálna sloboda, práva menšín, sociálna súdržnosť sú vnímané ako dôležité hodnoty tam, kde ľudia nemusia zápasť o svoju každodennú existenciu. Inak, a to sa prejavilo aj v našom výskume, sú vnímané ako „panské huncústvo“. Veľké sociálne a regionálne rozdiely majú potom značný vplyv aj na to, ako tieto témy ľudia vnímajú.

Ďalšou témou, ktorá nevyhnutne súvisí aj s kvalitou života, je **dôvera medzi ľuďmi a dôvera v inštitúcie**. Ukazuje sa, že pre ľudí je dôvera veľmi silnou hodnotou, ktorá sa však zo spoločnosti

takmer úplne vytráca. S tým súvisí aj to, že prejavy dôvery v dnešnom svete sú vnímané skôr ako **naivita a rojkovstvo**. Dôveru (na medziľudskej úrovni) ľudia vnímajú ako veľmi intímny pocit, že nás nikto nezradí, že sa môžeme spoľahnúť na nezištnú pomoc svojich blízkych a známych. Zároveň znamená akúsi spoločenskú zmluvu medzi ľuďmi, že dohodnuté slovo, zmluva budú platiť a rovnako budú platiť aj dohodnuté pravidlá. V súčasnosti ľudia majú pocit, že **dôverovať sa dá len úplne najbližším ľuďom** (rodine) a tým, ktorí sa o našu dôveru zaslúžili svojím predchádzajúcim konaním (priatelia). Pri cudzích ľuďoch funguje veľká opatrnosť a skôr akási prezumpcia nedôveryhodnosti až do bodu, kedy nám daný človek dokáže, že je možné mu dôverovať.

Veľmi symptomatickou pre tento výskum je **obrovská miera nedôvery v inštitúcie**, akými je napríklad súdna moc, zdravotníctvo, či polícia. Ani jeden z účastníkov fokusových skupín nepovedal, že inštitúciám na Slovensku možno dôverovať. Základnými faktormi, ktoré vplyvajú na nedôveru v inštitúcie, je pretrvávajúca **korupcia, rodinkárstvo a ich neefektívne fungovanie**. Ľudia neveria, že inštitúcie plnia svoju úlohu a že je možné sa na ne spoľahnúť. V prípade zdravotníctva je problém rodinkárstva vnímaný ako extrémne vypuklý. Bez dostatočných známostí nie je možné získať kvalitnú zdravotnú starostlivosť. Zároveň ľudia majú pocit, že lekári často neposudzujú zdravotný stav ľudí objektívne, pretože sú pod vplyvom farmaceutických spoločností, od ktorých získavajú finančné zdroje za to, že napríklad predpisujú istý typ liekov alebo zdravotných úkonov. Na druhej strane, napriek celkovej neefektivite zdravotníctva je možné dôverovať niektorým individuálnym lekárom, ktorí napriek zlému stavu zdravotníctva poskytujú zdravotnú starostlivosť dôkladne a efektívne. Pri súdnictve sa ukazuje, že ľudia neveria, že sa domôžu spravodlivosti, keď to budú potrebovať. V súdnictve neprebehla generačná výmena, sudcovia sú neobjektívni a nestoja na strane ľudí. Prieťahy v súdnom konaní túto neistotu len zvyšujú. Dôvera v políciu je absolútne minimálna, ľudia nemajú pocit, že polícia im pomáha a chráni ich, čím sa stáva slogan polície „pomáhať a chrániť“ skôr zlým vtipom ako reálnym odrazom práce polície.

Ako novovynárajúci sa fenomén sa ukazuje **extrémne nízka dôvera v tradičné médiá**. Prevláda pocit, že médiá sú kúpené politikmi alebo záujmovými skupinami, a preto nie je možné veriť informáciám, ktoré poskytujú. Médiá sú tak vnímané ako nástroj manipulácie a ovládania ľudí s cieľom vyvolať strach. Ukazuje sa však, že ľudia majú veľmi rozmanité reakcie na túto nedôveru v médiá. Mladí ľudia sa od tradičných médií postupne odklňajú. Niektorí (predovšetkým tí z Bratislavy) sa snažia overovať si informácie aj z iných zdrojov a vytvoriť si tak objektívnejší obraz reality. Iní (prevažne v Banskej Bystrici a Prešove) sa odklňajú od tradičných médií úplne a začínajú viac dôverovať rôznym alternatívnym médiám fungujúcim prevažne na internete, ktoré považujú za dôveryhodnejšie.

Starší ľudia tradičným médiám tiež nedôverujú, naďalej ich však sledujú. Táto nedôvera bola skôr len deklaratívna, pretože v iných prípadoch (napríklad pri téme bezpečnosť a kriminalita) sa odvolávali práve na informácie z tradičných médií (televízia, rozhlas).

Téma **bezpečia** bola ďalšou, na ktorú sme sa vo výskume zamerali a ktorá opäť súvisí s kvalitou života a aj dôverou. Pri bezpečí ide o pocit, že život prebieha očakávaným spôsobom v osobnej aj celospoločenskej rovine. Prudké zmeny v spoločnosti a nárast technológií teda nevyhnutne vplyvajú aj na tento pocit istoty, a teda aj bezpečia. Bezpečie znamená zároveň aj pocit **zabezpečenia**, prevažne materiálneho, čo súvisí s vyššie spomínanou kvalitou života, ale aj

pocitom fyzickej **bezpečnosti**. Celkovo je Slovensko v porovnaní s inými krajinami vnímané ako bezpečné miesto. Napriek tomu sa pocit bezpečia v porovnaní s minulosťou znižuje. Ďalším aspektom pocitu bezpečia, o ktorom hovorili respondenti, bolo bezpečie sociálnych väzieb, teda pocit, že aj v krízových situáciách ľudia nie sú bezmocní, pretože majú sociálne kontakty a vzťahy, ktoré tvoria ich „záchrannú sieť“, na ktorú sa môžu spoľahnúť.

Pocit bezpečia u ľudí na Slovensku celkovo znižujú nedostatočne fungujúce inštitúcie, predovšetkým **polícia** a na ňu nadväzujúce súdnictvo. Ľudia veľmi intenzívne reagujú na medializované prípady polície, kedy policajti zneužívali svoje právomoci a zasahovali proti ľuďom neadekvátnym spôsobom. Nevyriešenie týchto káuz a snaha o ochranu policajtov namiesto ochrany obyvateľov zo strany ministerstva vnútra a vedenia polície vyvoláva v ľuďoch obrovský pocit neistoty a dokonca až strach z polície.

S výraznými zmenami v spoločnosti a narastajúcou diverzitou stúpa aj pocit mnohých vynárajúcich sa hrozieb (migrácia, terorizmus, kriminalita), ktoré sú v médiách a v politickom diskurze veľmi často prezentované, čím posilňujú v ľuďoch strach a narúšajú pocit istoty a bezpečia. Ľudia sú na jednej strane neustále atakovaní kriminalitou zobrazovanou v médiách, na druhej strane ich strašia politici, ktorí zneužívajú tieto témy v politickom boji.

Zaujímavým zistením je však dvojaký meter, ktorí ľudia používajú voči sebe a voči niektorým znevýhodneným skupinám, predovšetkým Rómom. Negatívne postoje voči tejto skupine sa prejavili najmä na strednom a východnom Slovensku. Kým v prípade bežných obyvateľov policajti konajú neadekvátne a zasahujú aj vtedy, kedy nemajú, v prípade Rómov podľa viacerých ľudí vo fokusových skupinách konajú nedostatočne.

Predstava dosiahnutia bezpečnosti a bezpečia vo vzťahu k polícii sa prejavuje volaním po väčšej represii. To ukazuje, ako je na Slovensku táto inštitúcia vnímaná a odhaľuje aj celkovú predstavu o jej fungovaní. Na jednej strane ľudia vnímajú policajtov ako tých, ktorí nepomáhajú a nechránia, na druhej strane pre zvýšenie bezpečnosti očakávajú ešte viac represie, vyššie tresty pre páchatelov a viac policajtov v uliciach. Tu sa prejavila veľká nekonzistentnosť v uvažovaní ľudí, ktorá bola prítomná v celom výskume. Pocit, že voči „nám“ by mali policajti konať miernejšie, spravodlivejšie a mali by tu byť „pre nás“ – v prípade „iných“ by však mali konať tvrdšie a s väčšou razanciou.

Zaujímavým zistením z fokusových skupín je tiež zúženie témy bezpečia na represiu. K zvyšovaniu pocitu bezpečia v budúcnosti tak podľa respondentov môžu prispieť najmä opatrenia, ako je vyšší počet policajtov v uliciach, prísnejšie tresty, dôsledné monitorovanie verejného priestoru a pod. Hoci si ľudia pocit bezpečia spájajú aj s bezpečnými sociálnymi vzťahmi a dôverou v spoločnosti, do budúcnosti kladú skôr dôraz na represiu, než na budovanie vzťahov dôvery v bežných interakciách, vo vzťahoch v rámci komunity, ale i širšej spoločnosti.

Poslednou témou, ktorá nie je až tak úzko prepojená na predchádzajúce tri témy, ale má vplyv na vnímanie fungovania spoločnosti a ukazuje sa ako silno prítomná hodnota, sú **tradície**. Je však dôležité vedieť, čo konkrétne tradície pre ľudí znamenajú a aký dôraz im ľudia v dnešnej dobe pripisujú. Tradície sú stále vnímané cez prizmu folklóru, zvykov, rituálov a sviatkov. Zvyky a folklór sú vnímané ako niečo, čo nás ako spoločnosť charakterizuje, čo nás ukotvuje, niečo, čo nás kontinuálne prenáša z minulosti do budúcnosti. Avšak ako tradície sú vnímané výlučne len

folklórne prejavy, nikto z respondentov nereflektoval vedu, umenie, či iné aspekty kultúry, na ktoré možno nadväzovať z minulosti.

Sviatky a rituály umožňujú ľuďom zastaviť sa, stretnúť sa s blízkou rodinou a priateľmi a poskytujú určité oporné body v rýchlo sa meniacej dobe. Pomáhajú prekonávať individualizáciu a odcudzenie, ktoré je podľa nich veľmi charakteristické pre dnešnú dobu. Avšak podľa mnohých respondentov sviatky čoraz viac strácajú na význame. Jednak majú ľudia pocit, že dochádza k silnému „marketingu“ sviatkov a ich pôvodná úloha je zatlačená do úzadia v prospech ekonomických záujmov (Vianoce v obchodoch začínajú už v októbri, ľudia viac riešia, čo budú počas sviatkov nakupovať ako to, s kým sa stretnú). Pôvodné, tradičné sviatky sú zároveň nahrádzané inými (Valentín, Halloween).

Mnohí respondenti veľmi negatívne vnímali, že viaceré prvky kultúry, spájané s rôznymi sviatkami, sa preberajú zo zahraničia. Tu je však veľmi zaujímavé sledovať, že **ľudia vnímajú kultúru ako čosi nemenné, čo je potrebné zakonzervovať v podobe, akú mala v minulosti**. Avšak akékoľvek zvyky a tradície sa vždy v čase vyvíjali a boli ovplyvňované rôznymi kultúrnymi vplyvmi. To naznačuje esencalistické vnímanie kultúry – vždy bola takéto a niekto sa snaží nám ju zobrať. Premieta sa to aj do odmietania všetkého odlišného a má to vplyv aj na postoje k rozmanitosti a k vnímaniu toho, čím Slovensko je a čím by malo byť. Snaha o veľkú homogenitu kultúry v podobe úsilia o zakonzervovanie kultúrnych reprezentácií vedie k silnému **etnocentrizmu a nechote reagovať na zmeny, ktoré vznikajú v spoločnosti ako výsledok bežného vývoja**.

Ako najsilnejšia tradícia, ktorú ľudia vo výskume spomínali, sa ukázala **rodina**. Tá je vnímaná ako základ stability, istoty. Rodina nám pomáha socializovať sa, dáva nám vzory konania v dospelosti. Silnou asociáciou v tomto prípade však bola **tradičná rodina**, čo môže byť do veľkej miery ovplyvnené silným verejným diskurzom okolo referenda o rodine, ktoré prebehlo na Slovensku v roku 2015. Tradičná rodina je potom v očiach ľudí vnímaná ako „otec, mama, deti“. Nikto spontánne nespomenul iné formy rodiny, ktoré by napríklad tvorili dvaja muži alebo dve ženy. Táto forma rodiny nebola vo výskume vôbec tematizovaná. Naopak, téma neúplných rodín sa diskusii objavila a spôsobovala pomerne veľkú polarizáciu názorov. Tí, ktorí sami vyrastali v neúplnej rodine alebo v nej žijú v súčasnosti, poukazovali na to, že aj neúplná rodina môže plniť svoje funkcie rovnako dobre ako „tradičná“, často aj lepšie (v prípade vnútrorodinných konfliktov alebo násillia). Ukazuje sa teda určitý posun vo vnímaní dôležitosti rodiny bez ohľadu na jej konkrétnu podobu, aj keď iba u niektorých, najmä tých, ktorí majú osobnú skúsenosť.

Tradície sú teda celkovo vnímané ako určitá kotva v rýchlo sa meniacej dobe, stabilita, ktorú ľudia potrebujú a ktorá im pomáha orientovať sa v súčasnom svete. Je však zrejmé, že by bolo potrebné viac diskutovať o podobách a formách tradícií, ktoré by neboli len zakonzervovaním niekdajšieho stavu, ale umožnili ľuďom flexibilne reagovať na zmeny v spoločnosti bez straty identít, ktoré majú.

Čo nám teda tento výskum hovorí o potrebných zmenách v spoločnosti? Ukazuje sa, že veľké sociálne rozdiely vplývajú na pociťovanú kvalitu života a vytvárajú zároveň bariéry v súdržnosti medzi rôznymi regiónmi, a tak aj v celej spoločnosti. Pre dobre fungujúcu spoločnosť je potrebné budovať pocit dôvery – jednak medzi ľuďmi, jednak v inštitúcie. To je možné dosiahnuť predovšetkým sfunkčnením inštitúcií, aby sa ľudia na ne mohli spoľahnúť, aby mali pocit

spravodlivosti a ochrany svojich práv. Fungujúce inštitúcie, zmena v politickom a verejnom diskurze smerujúca k posilňovaniu sociálnej aj medziľudskej súdržnosti namiesto vyvolávania strachu a pocitu ohrozenia môže mať vplyv aj na pocit bezpečia a subjektívne pociťovanú kvalitu života. Na komunitnej úrovni je potrebné posilňovať súdržnosť a vzťahy medzi širšími spoločenstvami, nielen medzi najbližšími príbuznými a priateľmi. Mnoho respondentov vo výskume volalo po príležitostiach na spoločné stretávanie, kde budú mať možnosť upevňovať vzťahy s ostatnými, čo by nepochybne vplývalo aj na zvyšovanie dôvery medzi ľuďmi a napomohlo by to prekonávaniu individualizácie a atomizácie, ktorú mnohí ľudia vnímajú ako jeden z najnegatívnejších javov súčasnej doby. Zároveň, participácia na rozhodovaní, na tvorbe verejných politík a záujem o verejné dobro je tiež potenciálne dôležitým nástrojom zvyšovania súdržnosti.

Použitá literatúra:

Aktualne.sk, 6. 2. 2017, <https://aktualne.atlas.sk/slovensko/politika/kalinak-prichadza-dobrou-spravou-kriminalita-slovensku-klesa.html>.

Diener, E., Suh, E. (1997). Measuring Quality of Life: Economic, Social, and Subjective Indicators. *Social Indicators Research*, 40, 189-216.

Easterlin, R.A. (1995). Will raising the incomes of all increase the happiness of all? *Journal of Economic Behavior and Organisation*, 27, 35-47.

Frank, K. (2014). Analýza vybraných štruktúrnych charakteristík slovenských regiónov. Working papers. Bratislava: Ekonomický ústav SAV.

Inglehart, R. (2008). Changing Values Among Western Publics from 1970 to 2006. *West European Politics*, 31(1-2), 130-146.

Kusá, Z., Zeman, M. (2008). Výskum európskych hodnôt 2008 – Slovensko, dostupné na: http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/1195_attach_evs_pramenna.pdf, s. 260 – 268.

Kusá, Z., Tížik, M. (2009). Výskum európskych hodnôt 1991 – 1999 – 2008 – slovenská a česká spoločnosť. Bratislava: Sociologický ústav SAV.

Mužik, R., Szalayová, V. (2013). Analýza neformálnych platieb v zdravotníctve. Bratislava: Health Policy Institute, dostupné na: http://www.hpi.sk/cdata/Publications/Analyza_neformalnych_platieb_2013.pdf

OECD Statistics working paper (2009). *How good is trust? Measuring trust and its role for the progress in societies*, dostupné na: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=STD/DOC\(2009\)3&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=STD/DOC(2009)3&docLanguage=En)

Sociologický ústav SAV (2017). *Všeobecná dôvera medzi ľuďmi je na relatívne nízkej, ale stabilizovanej úrovni*. Tlačová správa, dostupná na: http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2543_attach_TB_Klobucky_Mrva.pdf